

ECOLOGIA ȘI SINERGETICA COLECTIVELOR UMANE DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN ÎN PALEOLITICUL SUPERIOR

DE

ILIE BORZIAN, VASILE CHIRICA, ATANASIE PREPELIȚĂ

INTRODUCERE

Preistoria omului, inclusiv din spațiul carpato-nistrean, este indisolubil legată de evoluția și metamorfozele mediului ambiant, care, în mare măsură, au determinat nu numai vectorii de evoluție și de comportare a omului, dar și capacitățile diferitelor zone de a „suporta” prezența unui anumit număr de oameni. Ultima particularitate era determinantă în cadrul alegerii comportamentului strategic vizavi de păstrarea zonei de amplasare a campamentelor ori abandonarea ei, în căutarea altora, mai prielnice. Cu cât mai îndepărtată este perioada de evoluție a omului în timp, mai redus nivelul lui de dezvoltare, de acumulare a practicii pozitive de viață și de percepere a mediului, cu atât dependența omului de mediu era mai mare, mai completă, dar și mai puțin conștientă. Aceasta se referă și la acea perioadă în evoluția omului, când a avut loc începutul constituirii speciei *Homo sapiens* și a demarării etapelor inițiale de evoluție și de constituire a culturii și spiritualității sale. În această perioadă încep treptat să se schimbe capacitățile instinctive de adaptare a omului la mediu cu cele căpătate, însușite, datorită acumulării mai rapide și păstrării mai eficiente, în memoria generațiilor, a informațiilor despre lumea înconjurătoare. Din această perioadă, omul nu mai utilizează resursele naturale numai instinctiv, ci recurge și la unele modalități de facilitare a procesului lor de obținere, recurge la anumite strategii comportamentale în dependență de gradul de ostilitate a naturii față de persoana sa și, în dependență de situație, creează unele disponibilități pentru diminuarea acestora, căci el se adaptează la mediul ambiant și creează posibilități și situații atenuante.

Unii specialiști, cercetând ecologia omului în diferitele sale etape de evoluție, se mărginesc la descrierea situației concrete din lumea animală și vegetală pentru perioada dată, considerându-și misiunea încheiată¹ și, doar în rare cazuri, studiază și unele măsuri de adaptare a omului și de alegere a unor strategii comportamentale și de protejare momentană, de durată, dar și elaborarea unor pronosticuri de comportament în situații similare pentru viitor². De la A. Haeckel (1866), care a introdus în știință noțiunea de ecologie³, și până în prezent, ea a avut evoluții⁴ și în etapa actuală, prin termenul de ecologie se distinge „știința care studiază condițiile de existență a organismelor vii și corelația acestei existențe cu mediul ambiant”. Se disting „ecologia individului” – autoecologia, „ecologia populațiilor” – dinamica populațiilor și „sinecologia” – ecologia comunităților, inclusiv a celor social organizate⁵, în cazul dat, a comunităților umane din Paleoliticul superior.

¹ N. Anisiutkin, *Must'erkaja epokha na Iugo-Zapade Russkoj Ravnine*, Sankt-Petersburg, 2001. În această lucrare, autorul, urmând identificările paleoecologice ale lui P. Doluhanov, divizează ecologia musterienilor locali în „ecologie locală” și „ecologie regională”.

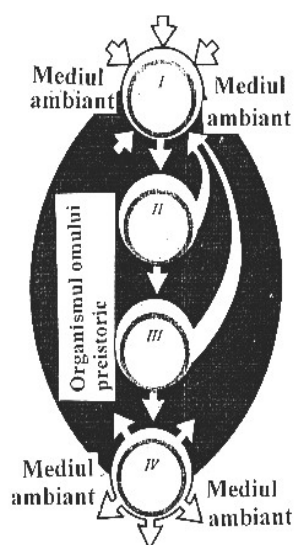
² O. Soffer, *The Upper Paleolithic of the Central Russian Plain*, Academic Press. Inc., New York, 1985, p. 540.

³ *Ocherki istorii ekologii*, Moskva, 1970, p. 69–70.

⁴ I. Sârbu, *Logika ekologii*, Chișinău, 1997, p. 40–72.

⁵ R. Dajo, *Osnova ekologii*, Moskva, 1975, p. 9–12.

Ecologia comunităților, sinecologia colectivelor umane, în diferitele etape de evoluție a societății este de fapt *sinergetică*, deci *sinergetica* este știința despre procesele autoorganizării în natură și societate. Obiectele de studiu ale sinergeticii sunt mecanismele spontane de organizare și de păstrare a sistemelor complicate, în special ale acelor care se află într-o corelație de *echilibru instabil* cu mediul ambiant⁶. Este cunoscut faptul că grupele umane au fost întotdeauna în echilibru instabil cu mediul ambiant, situație valabilă și pentru epoca Paleoliticului superior. În diferite etape de evoluție, paralel cu procesul de adaptare la mediu, omul a acaparat și a dezvoltat propria sa capacitate, relativ redusă, dar care fără îndoială că exista, de pronosticare a comportamentului mediului pentru viitorul apropiat. Mecanismul capacității de pronosticare poate fi reprezentat grafic în modul următor (fig. 1)⁷. În prezent, omul elaborează pronosticuri de comportament al mediului în baza cercetării bagajului științific informațional acumulat, înregistrat și păstrat⁸, însă în trecut acest mecanism lucra intuitiv și era dezvoltat mai acut.

Structura presupusă a mijloacelor de alertă a protecției:

- I – blocul de culegere a informației;
- II – blocul de pronosticare al potențialului viitor;
- III – blocul de elaborare a strategiei de producție vizavi de mediu;
- IV – resursele pentru realizarea strategiei de producție.

Fig. 1. Reprezentarea grafică a posibilului mecanism de pronosticare și adaptare la mediu, propriu mentalității omului preistoric (după Iu. Roșțius, 1986).

Conform estimărilor anterioare, durata existenței Paleoliticului superior era de aproximativ 30 000–35 000 ani și se considera că omul de tip fizic actual a apărut în Europa cu 35 000–40 000 ani în urmă, evoluând din omul de Neandertal, care locuia deja aici. În prezent, se consideră că *Homo sapiens* a pătruns în Europa din Orientul Apropiat și din Africa de Est cu circa 100 000–80 000 ani în urmă⁹ și a evoluat mult timp paralel cu omul de Neandertal, având interferențe de diferite genuri, inclusiv mai puțin pașnice. Aceste ipoteze se bazează pe datările exacte, pe estimările antropologice și pe baza cercetărilor bazate pe codul genetic. Paleoliticul superior are particularități general europene, dar și unele locale, condiționate de mediul ambiant. El se divizează în Paleoliticul superior timpuriu (care include interferențele culturale cu Musterianul local – „tehnocomplexul szeletian” și Preaurignacianul de tip Stâncă¹⁰, Aurignacianul și Gravettianul timpuriu, și târziu – Epigravettian)¹¹.

⁶ A. Nazaretian, *Intelekt vo Vselennoi: istoki, stanovlenije, perspektivy*, Moskva, 1991; E. Jants, *The Self-Organizing Universe*, New York, 1980.

⁷ Iu. Roșțius, *Posledniaja kniga Sivilly*, Moskva, 1989, p. 34.

⁸ C. Mihailescu, *Clima și hazardurile Moldovei: evoluția, starea, predicția*, Chișinău, 2004.

⁹ M. Anicovics, *Problema stanovlenija verkhnepaleoliticheskoj kul'tury i cheloveka sovremenogo vida v svete dannyx po paleolitu Vostochnoj Evropy*, în *Chelovek zaseleat planetu zemlea, Global'noe zaselenije gomimid*, Moskva, 1998, p. 143–155.

¹⁰ I. Borzian, *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul dintre Prut și Nistru, Rep. Moldova*, în *Thraco-Dacica*, XV, 1–2, 1994, p. 19–40; idem, *Unele considerații cu privire la evoluția paleoliticului superior timpuriu în spațiul dintre Carpați și Nistru*, în *Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău, 1996, p. 5–11; idem, *"Stynkovskaja kul'tura" ili preoriniac?*, în *Variabel'nosti srednego paleolita Ucrainy*, Kiev, 2003, p. 123–130; M. Anicovics, *Nachial'naja pora verkhnego paleolita Vostočnoj Evropy*, în *Stratum-plus*, 1, Chișinău, 2000.

¹¹ I. Borzian, *Interferențe aurignacian-gravettiene în paleoliticul superior Carpato-Nistrean. Cultura Rașcov*, în *Symposia Professorum, Seria Istorie și Științe politice*, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, 2005, p. 6–16.

ECOLOGIA ȘI SINERGETICA OMULUI DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN ÎN PALEOLITICUL SUPERIOR TÎMPURIU

Etapa timpurie de evoluție a Paleoliticului superior, care poate fi considerată ca fiind de tranziție de la Musterian la Paleoliticul superior, de pătrundere a unor comunități alohtone, cu o cultură specifică Paleoliticului superior, este estimată în timp la circa 60 000–40 000 ani BP¹². În ea sunt incluse stațiunile atribuite Preaurignacianului și cele care aparțin căii „szeletiene” de tranziție de la Musterian la Paleoliticul superior, și care sunt incluse de noi în cultura Brânzeni și în Preaurignacian¹³, precum și în etapele timpurii ale tehnocomplexelor aurignacian și gravettian. Acestor etape de evoluție a Paleoliticului superior le corespund patru subdiviziuni ale evoluției procesului natural, determinate recent pentru Europa Centrală (fig. 2)¹⁴:

1. Partea finală a stadiului Würm I și de tranziție la Würm II (70 000 – 45 000 ani BP);
2. Partea inferioară a Pleniglaciului mediu (45 000 – 33 000 ani BP);
3. Partea superioară a Pleniglaciului mediu (33 000 – 26 000 ani BP);
4. Prima parte a Pleniglaciului superior (26 000 – 20 000 ani BP)¹⁵.

Partea finală a stadiului Würm I, în depunerile Cuaternarului tardiv din zonă, este caracterizată prin sedimentele de loess și material detritic ale etapei stadiale care a evoluat între interstadiile Amersfoort și Brörup, solul fosil Brörup, loessurile dintre interstadiile mai mici: Moershoofd, Hengelo și solurile fosile, depuse în acest timp. Anterior, această etapă, în zona Nistrului Mijlociu, a fost intens studiată și a avut ca bază de cercetare sedimentele de la Cormani IV, Molodova I și V, Oselivca, Atachi¹⁶ etc. În spațiul dintre Carpații Orientali și Prut, cu studiul paleogeografiei și geologiei amplasării siturilor paleolitice s-a ocupat, cu precădere, M. Cârciumar¹⁷, dar la acest proces de investigare au contribuit și alți cercetători¹⁸, printre care P. Haesaerts, ajungând la cunoașterea evoluției procesului climateric, al sedimentologiei și cronostratigrafiei Cuaternarului tardiv din Europa Centrală, prin multilaterală documentare și fundamentare a unei noi scheme cronostratigrafice¹⁹. Pe parcursul acestor perioade au evoluat locuirile musteriene, existente în zonă, dar și industriile preaurignaciene de tip Stânca. Ultimele nu au definite certe și verificabile repere stratigrafice stricte, dar nici faună păstrată, fiind racordate stratigrafic și cronologic pe baza unor estimări palinologice și paralelizări sedimentologice. Astfel, nu avem prea multe date despre ecologia lor, decât acelea care rezultă din aprecierile tipologice, când tehnocomplexele nu sunt amestecate. Deoarece ele sunt sincronizate cu cele musteriene târzii, de tip postmicoquian (Ripiceni-Izvor) și mustero-levallois fără forme bifaciale, de tip Chetrosu, Molodova I, V și Cormani IV, pentru perioada respectivă vom utiliza datele obținute în studierea acestora. În limitele posibilităților, ne vom referi și vom cita elaborările și datele paleoclimatice, paleozoologice, paleobotanice și arheologice care ne permit să descifrăm unele momente comportamentale și de adaptare a omului la mediu. Situațiile din mediul ambiant, din timpul oscilației Brörup și cele ulterioare acesteia, sunt mult mai bine evaluate. După această oscilație, care a fost relativ caldă și umedă, cu valori climaterice de circa +10°–13°C mediu vara și cu ierni relativ calde, cu faună termofilă și floră abundentă, pe parcursul căreia s-a acumulat un sol fosil specific, depistat în mai multe secvențe de pe terasele Nistrului și

¹² M. Anicovics, *op. cit.*, p.147; I. Borziac, *Ipoteze despre devenirea speciei Homo Sapiens*, în *Magazin bibliologic*, 3–4, Chișinău, 2005, p. 38–55.

¹³ V. Chirica, I. Borziac, *Considérations générales concernant le Paléolithique Moyen entre le Dniestr et le Tissa*, în *Carpica*, XXXIV, Bacău, 2005, p. 5–36.

¹⁴ P. Haesaerts, I. Borziac, V. Chirica, F. Damblon, L. Koulakovska, J. van der Plicht, *The East Carpathian loess record: a reference for the middle and late Pleniglacial stratigraphy in Central Europe*, în *Quaternaire*, 14 (3), Paris, 2003, p. 163–188.

¹⁵ Aici și în continuare utilizăm divizarea glaciațiunii Würm în trei stadii.

¹⁶ Cf. *Mnogoslojnaja paleoliticheskaia stojanka Molodova V. Liudi kamennogo veka i okruzhaiushciaja sreda*, Moskva, 1987, 170 p.

¹⁷ M. Cârciumar, *Mediul geografic în Pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București, 1980; idem, *Contribuții palinologice la cunoașterea oscilațiilor climatice din Pleistocenul superior pe teritoriul României*, în *Studii și cercetări de geologie, seria Geografie*, XXIV, 2, 1977, p. 191–198.

¹⁸ M. Bitiri, M. Cârciumar, P. Vasilescu, *Paleoliticul de la Mitoc-Valea Izvorului. Specificul culturii și mediul său natural*, în *Hierasus*, 1, 1979, p. 33–42; Pentru bibliografia completă, cf. A. Saraiman, V. Chirica (coord.), *Cuaternarul pe teritoriul României*, Iași, 1999.

¹⁹ P. Haesaerts ș. a., *op. cit.*, p. 163–188; I. Borziac, P. Haesaerts, V. Chirica, *Cadrul cronostratigrafic al paleoliticului superior cuprins între Carpații Orientali și Nistru*, în *Revista Arheologică*, V, 1, N.2, Chișinău, 2005, p. 164–198.

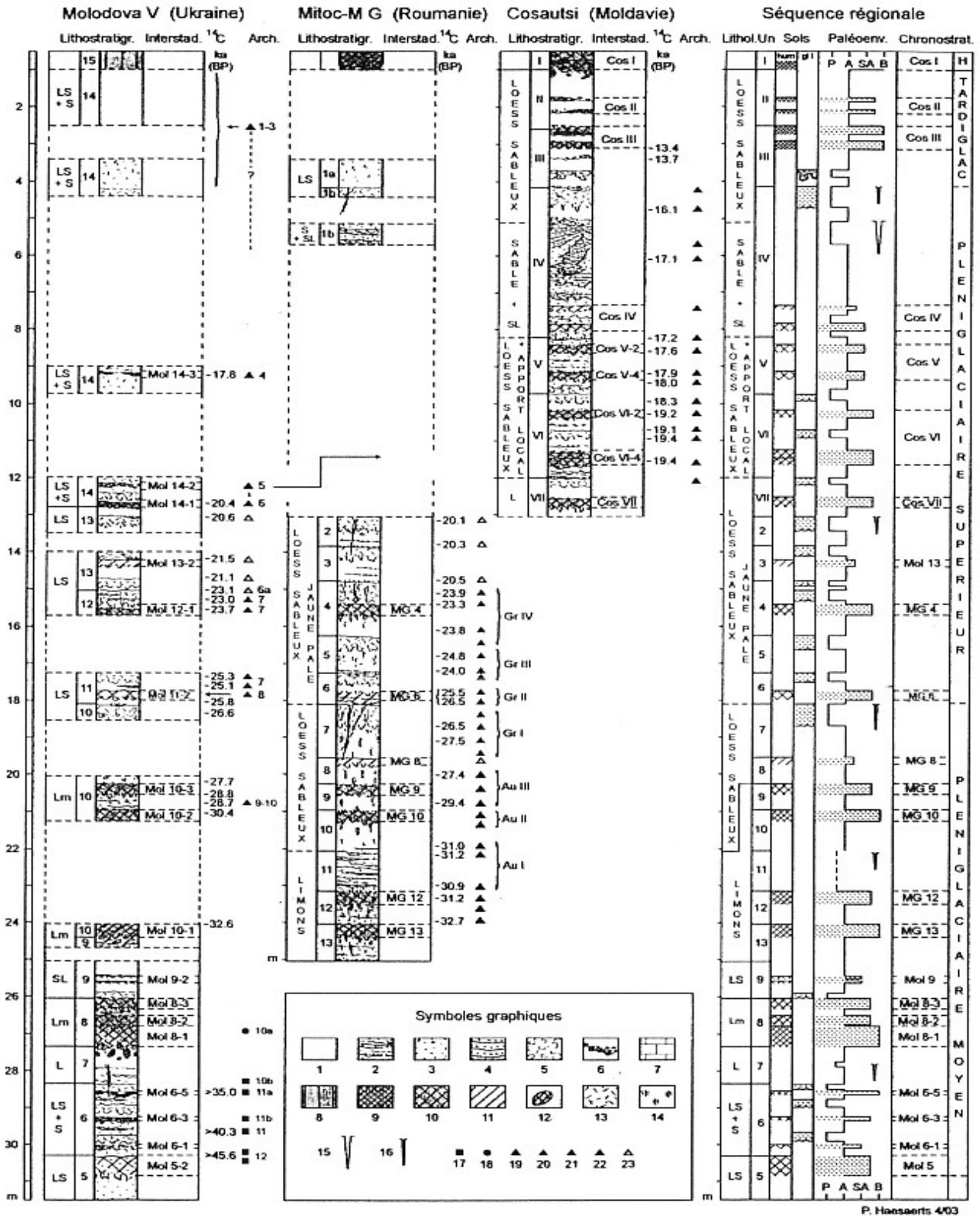

Fig. 2. Schemele stratigrafice ale sedimentelor stațiunilor paleolitice pluristratificate Molodova V, Mitoc-Malu Galben și Cosăuți, și coroborarea lor cu schema cronostratigrafică regională est-carpatică. Simboluri grafice: 1, loess; 2, argilă; 3, nisip argilos; 4, nisip fin cuarțitic; 5, dritrită de cretă; 6, prundiș; 7, calcar; 8, orizont aluvionar; 9, orizont humifer puternic dezvoltat; 10, orizont humifer dezvoltat slab; 11, orizont brun-galben de bioturbă; 12, krotovine; 13, hlei de tundră; 14, hidroxizi de fier; 15, fisuri (pene) de gheață; 16, fisuri (pene) de ger; 17, Musterian; 18, industrii de tranziție; 19, Aurignacian; 20, Gravettian timpuriu și mediu, inclusiv Pavlovian; 21, Gravettian cu *pointes à cran*; 22, Gravettian târziu (Epigravettian). Abrevieri: Schwall.-Schwallenbach; St.B-Stilfried B; DV-Dolni Vestonice; Pavl.-Pavlov (după P. Haesaerts ș.a. 2003; 2004; 2005).

Prutului²⁰, și care a durat de la circa 62 000 până la 58 000 ani BP, au survenit schimbări spre temperare, răcire și aridizare, care au contribuit la acumularea depunerilor de loess, nisip fin cuarțitic, alte materiale detritice. Anterior, în faună se determină spectrul specific cu predominarea calului și a bizonului, dar și cu prezența mamutului. Oscilația climatică de după Brörup, conform parametrilor paleoclimatici specifici, a contribuit la prezența încă mai masivă a mamutului, alături de alte mamifere. Acesta este prezent, ba chiar preponderent, în nivelele de locuire musteriană de la Ripiceni-Izvor, Chetrosu, Molodova I și V, Cormani IV²¹. Pentru perioada dată se evidențiază o primă etapă de prezență masivă a mamutului. Renul este încă relativ rar (probabil datorită particularităților mediului încă relativ temperat), dar omul începe să aleagă punctele de trecere a renilor migratori peste Nistru (Chetrosu, Molodova I, V, Cormani IV) și Prut (Ripiceni-Izvor) pentru stabilirea campamentelor sale, unde depistăm începuturile formării unor serii stratigrafice spectaculoase de locuiri umane. Dat fiind faptul că între unele nivele de locuire de la aceste stațiuni au avut loc hiatusuri de mii de ani, alegerea consecventă a aceluiași loc în relief pentru așezare nu era dictată de „memoria generațiilor”, ci de particularitățile ecologice ale mamiferelor mari, care serveau ca obiectiv al vânătorii. Nu avem date concrete privind modalitățile și procedeele de vânătoare ale musterienilor tardivi ori ale preaurignacienilor, dar faptul că în stațiunile amintite se întâlnesc oase mari de mamut: crani, maxilare, mandibule, tibii, femure, defense (pe care nu era prinsă carnea – dovadă lipsa urmelor de descărnare pe aceste oase), care erau utilizate în alte scopuri gospodărești, ne permite să presupunem că omul se ocupa cu vânătoarea în imediata apropiere a stațiunilor, deci ei își stabileau campamentele în apropierea „halelor” de vânătoare. Această particularitate este în concordanță cu opiniile formulate de O. Soffer²², care presupune că musterienii aveau o strategie specifică de vânătoare, conform căreia ei vânau în apropierea stațiunilor lor ori că ei plasau stațiunile în spațiile geografice extrem de bogate în vânat. Noi considerăm că preaurignacienii locali, ca și musterienii, practicau vânătoarea colectivă prin utilizarea particularităților prielnice ale teritoriului ce era întretăiat, în zona studiată, în special de văile Nistrului și Prutului, unde au fost descoperite și cercetate cele mai importante stațiuni, inclusiv locuiri de urmărire a vânatului prin utilizarea focului. Condițiile climaterice relativ severe l-au condiționat pe om să recurgă la amenajarea unor locuințe pentru adăpost și protecție. Astfel, la Ripiceni-Izvor ori Chetrosu au fost depistate cele mai timpurii urme de locuințe musteriene dintr-un larg spațiu european. Și, deoarece oasele mari ale mamuților erau la îndemână, ei le utilizau pentru fixarea și susținerea soclului (infrastructurii) locuințelor, a acoperișurilor²³. Această particularitate constructivă a constituit o importantă descoperire în domeniul arhitecturii locuințelor musteriene, fiind pe larg utilizată și în Paleoliticul superior european, inclusiv local²⁴. Adăposturile, sub cerul liber, încă rudimentare la Ripiceni-Izvor și Chetrosu, apar la Molodova I ca un tip de amenajare suficient de conturat din punct de vedere al formei, al amenajării exterioare și interioare. Ele sunt de formă rotundă, cu una sau mai multe vetre de foc interioare, care serveau atât pentru încălzire, cât și pentru prelucrarea termică a vânatului. Forma stabilă, rotundă, era determinată de utilizarea ca stâlp (pilon) central, a unui arbore, în jurul căruia se fixau bârne oblice, care se sprijineau pe el. Ulterior, infrastructura astfel conturată era acoperită cu crengi, resturi vegetale, piei. Dacă ipoteza noastră este corectă, rezultă că omul putea utiliza ca acoperiș pieile mari și grele ale mamuților. Folosirea trunchiurilor de arbori ca piloni centrali poate explica lipsa urmelor de gropi din interiorul locuințelor paleolitice, la care, ca material constructiv, se utilizau oasele și pieile mamuților. În toate epocile preistorice, inclusiv în paleolitic, locuința a fost unul din cele mai importante remedii de adaptare la mediu, de protecție vizavi de mediul ostil omului.

²⁰ Solul de tip Brörup a fost identificat în secvențele sedimentelor Cuaternarului tardiv din stațiunile Chetrosu, Molodova I, V, Cormani IV, Ripiceni-Izvor Cf. *Mnogoslojnaja paleoliticheskaja stojanka Molodova V... p. 124-136*; M. Cârciumar, *op. cit.*, 1980, p. 107–131.

²¹ Al. Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic*, București, 1993; N. Anisiutkin, *op. cit.*, p. 124; L. A. Alexeeva, *Teriofauna mnogoslojnoj stojanki Molodova V*, în *Mnogoslojnaja paleoliticheskaja stojanka ... p. 153–162*.

²² O. Soffer, *op. cit.* p. 396.

²³ Al. Păunescu, *op. cit.*, 1993. p. 37–42; N. Anisiutkin, *Arheologičeskoje izučenije must'erskoj stojanki Chetrosy, în Chetrosy. Must'erskaja stojanka na Srednem Dnestre*, Moskva, 1981, p. 7–53.

²⁴ I. Borziac, Th. Obadă, *Aurignacianul târziu din stațiunea Climăuți II, jud. Orhei, Republica Moldova*, în *MemAntiq.*, XXII, 2003, p. 7–56.

Urme de vetre pentru încălzire, dar și pentru prepararea termică a cărnii au fost descoperite în nivelele inferioare de la Stânca I, din grotă Trinca și mai frecvent la Molodova I, V, Chetrosu și Cormani IV²⁵. Străpungătoarele din silex, din industriile preaurignaciene, deși rudimentare, demonstrează prelucrarea pieilor (de altfel, ca și racloarele și gratoarele) și utilizarea lor în diferite scopuri gospodărești, inclusiv la confecționarea îmbrăcăminte și încălțăminte. În perioadele mai reci, stadiale, de după Brörup, teritoriul carpato-nistrean se prezenta ca o stepă rece, cu pâlcuri de pini, mesteceni și salcie, pipernicite, plasate în văi și în locurile mai îndelung expuse soarelui. Platourile reprezentau spații mai golăse, acoperite cu floră crioofilă de stepă rece, cu Compozite, *Gramineae* și cu alte specii de ierburi. Despre prezența lor avem dovezi în spectrele polinice, stabilite pentru depunerile specifice, din zonă²⁶, precum și în fauna rozătoarelor mici și în cea a moluștelor terestre, identificate în depunerile stadiale din această perioadă. De exemplu, în depunerile pleniglaciare dintre Brörup și Arcy–Denekamp–Briansk (care au fost pentru scurt timp modificate pozitiv de oscilațiile Moershoofd și Hengelo), a fost stabilită existența speciilor criofile și de tip arctic de moluște terestre: *Succinea obloga* Drap., *Pupilla muscorum* (L.), *Vallonia tenuilabris* (Al. Br.), *Pupilla sterri* (Voith.), *Helicopsis striata* (Mull.), *Columella cf. columella* (Martens), *C. edentula* (Drap) etc.²⁷.

Spre sfârșitul perioadei oscilațiilor Hengelo–Arcy–Briansk, mamutul începe să dispară treptat. De exemplu, la Brânzeni I, nivelul inferior, atribuit *căii* szeletiene de tranziție la Paleoliticul superior, mamutul apare mai rar, dar predomină masiv calul și începe să devină tot mai numeros renul polar. Predominarea acestor specii ne indică prezența umidității scăzute în mediul ambiant, ce nu a favorizat o vegetație abundentă, care ar fi dat surse viabile pentru mamut, dar suficiente pentru cai și renii polari, care, de altfel, mai indică și o evidentă răcire a climei. Este posibil că locuitorii acestei stațiuni, dar și ai altora din această perioadă (Mitoc, niv.inf., Bobulești VI etc.) vânau cu precădere cai, bizoni și reni, care sunt animale de turmă și au unele comportamente sezoniere migratorii, fapt care îi determina pe oameni să utilizeze alte strategii de vânătoare decât cele din perioadele anterioare. Mai menționăm că prezența mamutului, la Molodova I,V și Ripiceni-Izvor, în fauna din nivelele musteriene, dar și în cele aurignaciene, la Mitoc Malu Galben, poate servi ca un indicator al vârstei lor mai timpurii decât începutul oscilației Arcy–Stilfried B, și deci, ele sunt mai timpurii decât locuirile considerate aurignaciene, de la Ripiceni-Izvor. În etapa de tranziție de la Musterian la Paleoliticul superior, omul recurge la incursiuni mai îndepărtate pentru vânătoare și în stațiuni sunt aduse doar cele mai importante părți ale animalelor vâdate. La Brânzeni I, calul era vânat în nemijlocita apropiere a stațiunii, deoarece în nivelul de locuire au fost depistate craniile întregi de cai²⁸. Pentru vânatul renului sau bizonului, locuitorii efectuau incursiuni mai îndepărtate. Comunitățile umane utilizau ca adăposturi grotile și peșterile (de exemplu, Brânzeni I), dar și amenajarea unor locuințe-adăpost, având ca exemple aglomerațiile circulare de materiale litice de la Mitoc-Malu Galben. Fiind adăposturi ușoare, din resturi vegetale, ele nu au lăsat urme evidente în nivelurile de locuire. Colectivele umane erau destul de rare. De exemplu, ele sunt cunoscute după urmele de locuire, depistate în zona carpato-nistreană, dar lipsesc în stepile nord-pontice, unde predomină spații mai puțin protejate și care, probabil, erau inacceptabile, mai severe pentru existența omului. Acolo, ca și în Carpați, lipsesc complet stațiunile tardimusteriene, cu faună de mamut.

Partea superioară a Pleniglaciului mediu (32 000–25 000 ani BP) este marcată de o ameliorare și de o umidizare ale climei, particularități care au favorizat acumularea unui sol fosil, suficient de pronunțat în multe secvențe stratigrafice din Europa, și care este cunoscut sub denumirile de Arcy–Stilfried B–Briansk–Dofinovka. În depunerile de la Mitoc-Malu Galben și Molodova V, P. Haesaerts a identificat unele cicluri ritmice în

²⁵ N. Anisiutkin, I. Borzian, N. Chetraru, *Pervobytnoj čelovek v grotah Trinca I-III*, Chișinev, 1986; N. Anisiutkin, *op. cit.*, p. 37–54.

²⁶ N. S. Bolihovskaja, G. A. Pașchevici, *Dinamica rastitel'nosti v okrestnostijach stojanki Molodova I v pozdnem pleistočene*, în *Molodova I. Unikal'noje must'erskoje poselenije na Srednem Dnestre*, Moskva, 1982, p. 120–145; G. A. Pașchevici, *Palinologičeskaja kharakteristika otložhenii mnogoslójnoj stojanki Molodova V*, în *Mnogoslójnaja paleoliticheskaja stojanka ...* p. 141–152.

²⁷ Pe baza cercetărilor noastre de la Molodova V, din 1998–2000; rezultatele integrale urmează a fi publicate. Cf. și V. M. Motuz, *Nazemnyje molluski iz četvertichinyh otložhenii Stojanki Molodova V*, în *Mnogoslójnaja paleoliticheskaja stojanka...* p. 162–167.

²⁸ A. I. David, *Teriofauna pleistochena Moldavii*, Chișinău, 1980, p. 106–116.

acumularea sedimentelor din acea perioadă și, conform lor, o pulsare ritmică a paleoclimei, care a determinat caracterul acestor sedimente. La Mitoc-Malu Galben, în perioada respectivă se încadrează unitățile stratigrafice 13–7, care sunt depozitate în coluviul de pe versantul drept al terasei a doua a Prutului²⁹. Această acumulare de loess reprezintă o înregistrare ciclică de 5 orizonturi humifiere de intensitate descrescândă, cu umplutură interciclică de loess (unitățile 13–11). Ele au fost denumite Mitoc–Malul Galben (MG), fiind date radiometric respectiv: MG-13, circa 33 000 ani; 12, 31 200; 10, 30 500; 9, 28 500; 8, 27 500 ani BP. Unitățile 12–8 conțin patru orizonturi gipsometric distincte, cu ateliere aurignaciene, ceea ce ne determină să considerăm că locul stațiunii a fost timp îndelungat foarte atractiv pentru comunitățile umane preistorice, în special datorită prezenței în imediata apropiere a depozitelor de silex de calitate superioară. Unitatea stratigrafică 7 conține cele mai timpurii industrii gravettiene, și este datată la circa 29 000–28 000 ani BP. În cazul de față, în această stațiune, Aurignacianul târziu este înlocuit cu industrii gravettiene timpurii. La Molodova V, nivelul 10a marchează o trecere de la Musterian la Paleoliticul superior, dar care este destul de convențională, căci apar destul de repede industriile Gravettianului timpuriu. Fauna din orizonturile aurignaciene de la Mitoc-Malu Galben este reprezentată de cal și bizon, ca și la Brânzești I, dar sunt și resturi fosile ale mamutului. Fauna moluștelor, analizată de A. Prepeliță, este reprezentată de următoarele specii: *Succinea oblonga* (Drap.), *Pupilla loessica* Loz., *P. sp.*, *Valonia pulchella* (Mull.), care sunt tafoni pentru alte specii din asociația caracteristică fazei de tranziție de la pleniglacial la interstadiu. Sunt reprezentate speciile criotermofile cu diapazon larg de existență–taiga, păduri de foioase, silvostepă rece. Este foarte probabil că acest diapazon este mai mult caracteristic pentru stadiul dintre Hengelo și Arcy. În stațiunea Molodova V, în depunerile corespunzătoare sunt plasate nivelele de locuire 10a, 10, 9, 8, care sunt atribuite fazei de trecere de la Musterian la paleoliticul superior (niv.10a) și Gravettianului timpuriu, date la circa 29 000–26 000 ani BP³⁰. În fauna acestor niveluri de locuire sunt prezente specii ca: *Mammuthus primigenius* Blum., *Coelodonta antiquitatis* Blum., *Bison priscus* (prezente), *Equus caballus* L. (predomină), *Rangifer tarandus* L. (relativ mult)³¹. Prezența ultimei specii este condiționată de alegerea locului amplasării campamentelor, în calea rutei de migrație a renilor, care, în etapa interstadială era, probabil, periodică. Conform estimărilor paleobotanistei G. Pașchevici, în această etapă, flora din zona Nistrului mijlociu era reprezentată de arbori, printre care *Pinus silvestris* și *P. cembra* (cedrul), *Abies*, molidul, mestecănușul. Foioasele sunt reprezentate de către stejar, carpen, tei, ulm³². Din aproximativ 50 % polen de arbori (cantitate ce caracterizează pe deplin un interstadiu), peste 10–14 % este reprezentat de speciile foioase. Dar cunoaștem că polenul de conifere este mai volatil, poate fi transportat la distanțe mari și, având, aici, vecinătatea Carpaților cu zonalitatea lor verticală, este explicabilă prezența uneori excesivă de polen de conifere în cadrul secvențelor stratigrafice din zonă. Această particularitate este reflectată și în majoritatea spectrelor polenice, determinate pentru zona luată în studiu (de altfel, și pentru Carpații meridionali) de către M. Cârțumaru³³. Platourile erau pe alocuri acoperite de tufăriș și ierburi de stepă³⁴. Această situație a mediului favoriza existența animalelor de turmă, cum ar fi calul și bizonul, mai rar se întâlneau mamutul și rinocerul, care apăreau în zonă în micro stadiale și în timpul iernilor. La fel se comportau și renii. În această perioadă, cunoaștem numai stațiuni de tip deschis. În unele dintre ele (Mitoc–Malu Galben, niv. inferior gravettian, Molodova V, niv. 9, 8, Ciutulești, Cormani IV, niv. 9, 8, 7) au fost depistate aglomerații de oase cu vetre de foc în centru, care sunt interpretate ca fiind locuințe de iarnă³⁵.

²⁹ I. Borziac, P. Haesaerts, V. Chirica, *op. cit.*, p. 168–195

³⁰ V. Chirica, I. Borziac, N. Chetaru, *Gisements du Paléolithique supérieur ancien entre le Dniestr et la Tissa*, BAI V, éd. V. Chirica, Iași, 1996, p. 185–200; I. Borziac, P. Haesaerts, V. Chirica, *op. cit.*, p. 174–186; A. P. Tchernysh, *Etalonnaja mnogoslojnaja stojanka Molodova V. Arheologija*, în *Mnogoslojnaja paleolitičeskaja stojanka ...*, p. 5–105.

³¹ L. I. Alexeeva, *Teriofauna mnogoslojnoj stojanki Molodova V*, în *Mnogoslojnaja paleolitičeskaja stojanka...*, p. 153–165.

³² N. S. Bolichovskaja, G. A. Pașchevici, *op. cit.*, p. 120–145.

³³ M. Cârțumaru, *op. cit.*, 1980, p. 156–189.

³⁴ G. A. Pașchevici, *op. cit.*, p. 147–148.

³⁵ V. Chirica, *Gisements paléolithique de Mitoc. Le Paléolithique supérieur de Roumanie à la lumière des découvertes de Mitoc*, Iași, 2001, p. 3–216; A. P. Tchernysh, *op. cit.*, p. 22–46; I. Borziac, N. Chetaru, *Stațiunea din paleoliticul superior de la Ciutulești*, în *Arh Mold*, XVIII, 1986; A. P. Tchernysh, *Mnogoslojnaja paleolitičeskaja stojanka Korman IV i ee mesto v paleolite*, în *Mnogoslojnaja paleolitičeskaja stojanka Korman IV*. Moskva, 1977, p. 7–75.

Utilizarea pe larg a focului, prezența în industrii a gratoarelor, străpungătoarelor, ne permit să considerăm că omul s-a adaptat și mai mult la mediu, și ca strategie, alegea ca loc de amplasare a campamentelor sale vecinătatea traseelor seculare de trecere peste Nistru și Prut, a rutelor de migrație sezonieră a turmelor de animale. Se vânau și animale solitare, ca elanul, cerbul nobil, căprioara, alte animale adaptate la viață în condițiile landsaftului de silvostepă. În această etapă, în cadrul populației locale se disting grupe cu industrii litice, specifice pentru Aurignacianul timpuriu (Mitoc–Malu Galben, niv. inferioare, Corpaci Măs, Cetățica I, niv. inferior), pentru Aurignacianul mediu (Gordinești, Corpaci, niv. inferior, Ripiceni-Izvor, niv. 1a, 1b, 2a, 2b, Trinca-Izvorul lui Luca, etc.), dar și pentru Gravettianul timpuriu (Molodova V, niv. 10–8, Cormani IV, niv. 9–7, Babin I, niv. I, Voronovița I, niv. inf., Ciutulești I, alte stațiuni din zona subcarpatică. Ultimele 6 stațiuni aurignaciene din cele menționate mai sus sunt atribuite de noi culturii locale Prut, care poate fi considerată ca reprezentând o parte componentă a tehnocomplexului aurignacian din Europa Centrală³⁶.

În zona subcarpatică, în această perioadă apar primele locuri umane din Paleoliticul superior, cum ar fi Bistricioara-Lutărie, Cetățica I, Dârțu, Bofu Mic, Podiș și altele, care mai târziu devin așezări tradiționale ale grupelor umane, constituindu-se astfel stațiuni pluristratificate, dar și o zonă specifică de amplasare a comunităților umane pe aceleași locuri. Aici oamenii erau atrași de renii polari, care iernau în zona premontană, care nu întotdeauna migrau, dar își petreceau vara în zonele alpine. Dar, probabil aici, oamenii au fost atrași și de sursele de sare brută, care apar la suprafață și, conform aprecierilor unor specialiști, au fost utilizate deja din neolitic și până în prezent³⁷. Este posibil că sursele de sare au fost mai întâi descoperite de animalele care veneau în zona premontană, fiind atrase de prezența și accesibilitatea lor. Oamenii, venind la vânătoare, au descoperit și sursele de sare. Deși nu avem încă informații directe despre utilizarea sării în paleolitic, totuși această explicație a particularităților ecologice și sinergetice de comportament ale omului în alegerea zonei de amplasare a stațiunilor lor ne pare verosimilă. Un rol important în alegerea locului de stabilire a campamentelor îl jucau sursele locale de materii prime pentru confecționarea uneltelor. În Paleoliticul superior din spațiul carpato-nistrean, în calitate de materie primă au servit, cu precădere, diferite varietăți de silex sau alte roci locale. În zona Prutului și a Nistrului sunt pe larg răspândite depunerile din Cretacic, în componența cărora se întâlnesc concrețiuni, uneori orizonturi mai compacte de silex de culoare neagră și cenușie, de calitate superioară. Așa-numitul silex „de Prut”, de culoare neagră, cenușie, maronie, este întâlnit și în zona Nistrului, iar silexul cenușiu, zis de Volhinia, se întâlnește și în zona mijlocie a Prutului. Silexul este prezent și în soclurile teraselor râurilor, în depunerile de pietriș, precum și în albiile minore actuale ale Prutului, Nistrului și a afluenților lor. Nici pentru musterieni și nici pentru locuitorii Paleoliticului superior, materiile prime dure în zona pruto-nistreană nu constituia o problemă dificil de rezolvat. Silexul de Prut era utilizat și în zona subcarpatică. De aici spre est au fost aduse unelte din șist negru de Audia³⁸. Tot locale erau și gresiile devoniene, care, sub formă de galete întregi sau fragmentare, erau utilizate ca unelte auxiliare: nicovale, suporturi, percutoare. Ca materii dure animale, pentru confecționarea uneltelor, armelor, a unor podoabe, erau utilizate oasele animalelor vâdate, fildeșul de mamut, precum și coarnele de ren și cerb, după cum documentează masiva prezență a burinelor. Fără îndoială, se utiliza și lemnul, în special pentru amenajarea adăposturilor temporare, a locuințelor. La construcția lor se utilizau și oasele mari de mamut, coarnele de ren (de exemplu, în nivelul 7 al stațiunii Molodova V)³⁹.

Solul fosil de tip Arcy–Stilfried B–Briansk, acumulat anterior, la limita de 25 000 ani BP, a fost acoperit la început de un hlei de tundră, pe urmă de o serie de loess-uri, care demonstrează o nouă schimbare a climatului, cu vădite tendințe spre răcire și spre o relativă ariditate. Dar, după cum demonstrează cercetările lui P. Haesaerts, efectuate pe secvențele din stațiunile Molodova V, Mitoc–Malu Galben, precum și în unele stațiuni de pe Dunărea de Mijloc⁴⁰, acest vector de evoluție a procesului natural n-a fost consecvent și în

³⁶ I. Borzian, O. Levițki, *Nivelul de locuire din paleoliticul superior de la așezarea pluristratigrafică Trinca-Izvorul lui Luca, jud. Edineț, Republica Moldova*, în *Interferențe cultural-cronologice în spațiul Nord-Pontic* (ed. E. Sava), Chișinău, 2003, p. 28–52.

³⁷ C. Stoica, L. Gherasie, *Sarea și sărurile de potasiu și magneziu din România*, București, 1981; N. Ursulescu, *Exploatarea sării din saramură în neoliticul timpuriu, în lumina descoperirilor de la Solca (jud. Suceava)*, în *SCIIVA*, 28, 3, 1977; D. Monah, *L'exploitation du sel dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolye*, în *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, BAI IV, Iași, 1991, p. 387–400.

³⁸ I. Borzian, N. Chetraru, *op. cit.*, p. 38–50.

³⁹ A. P. Tchernysh, *op. cit.*, p. 54–65.

⁴⁰ F. Damblon, P. Haesaerts, J. Van der Plicht, *New dating and considerations on the chronology of Upper Palaeolithic sites in the Great Eurasian Plain*, în *Préhistoire Européenne*, 9, Liège, 1996, p. 177–131.

stratigrafie, căci se observă depuneri ciclice, reprezentate de orizonturi de loess, formate în timpul unor mici stadii, și altele, constituite din hlei și soluri embrionare, humifere, formate în timpul unor schimbări pozitive ale climei, însoțite de umiditate mai mare, dar toate fiind constituite în cadrul unui Pleniglacial würmian. Această perioadă instabilă a mediului, dar în general aspră, a început, cu circa 26 000–25 000 ani printr-un microstadiu (o nouă oscilație climatică), care a durat peste 700 ani. A urmat o altă oscilație pozitivă, numită în general Tursac–Pavlov II⁴¹, identificată în Belgia prin fazele consecutive „Wartons”(25 000–24 000 ani BP) și „Kesselt” (circa 22 000 ani BP). Este posibil ca ambele faze să reprezinte una și aceeași etapă de ameliorare temporară a climei, dar care, palinologic, n-au fost exprimate din punct de vedere identic și nici interpretate unitar⁴². La Molodova V și Mitoc–Malu Galben, această oscilație pozitivă este înregistrată de două cicluri de sedimente de loess, de culoare galben-palidă, care reflectă formarea lor în condiții temperate și contrastante. La Mitoc, prima secvență de loess (unitățile stratigrafice 6 și 5) este mai reprezentativă și constituie, pentru epocă, un evident reper stratigrafic. Această serie conține 2 orizonturi humifere, acumulate pe parcursul a două episoade climaterice (MG-6 și 4), și care, la Molodova V, sunt datate respectiv la 25–000 și 23–700 ani BP. Și la Mitoc și la Molodova V aceste unități stratigrafice conțin nivele de locuire gravettiene. Acestea sunt nivelurile II și III de la Mitoc și nivelurile 8 și 7 de la Molodova V. Nivelul 7 de la Molodova V, cel mai important din această stațiune, este plasat în partea superioară a loess-ului 13–2 și în continuare în orizontul humifer 12–1 și hleiul care îl acoperă, 12–2 (fig.2). Aceste diviziuni stratigrafice la Molodova V au datele radiometrice de 23 650 și 23 000 BP. În nivelul 7 de la Molodova V și nivelele II și III de la Mitoc se întâlnesc piesele specifice, de tip *pointe à cran*, care le leagă de industriile Pavlovianului din Europa Centrală, unde ele sunt mai timpurii, și probabil, ca inovație tehnologică ori ca infiltrație, odată cu un nou val de gravettieni, au fost aduse în spațiul carpato-nistrean⁴³. Este foarte posibil că acest val migrator de gravettieni, cu vector vest-est, să fie determinat începutul spectaculosului „episod gravettian” în Paleoliticul superior din Câmpia Est-Europeană, numit deseori în literatură ca „Gravettian oriental”. În industriile litice ale acestui Gravettian sunt prezente piese cu caracteristici specifice (fig. 3). În nivelul de hlei de deasupra solului fosil de tip Arcy–Stilfried B–Briansk este situat nivelul de locuire al stațiunii Climăuți II. În asociere cu alte stațiuni ale Aurignacianului mediu și târziu, acesta este inclus de noi în Aurignacianul fără forme bifaciale, care a evoluat în zonă de la circa 25 000 până la circa 20 000 BP, în paralel cu Gravettianul local și cu cel cu piese de tip *pointe à cran*. Nivelul inferior de la Climăuți are vârsta de peste 24 000 ani BP, iar nivelul superior este plasat în loess-ul de deasupra nivelului de hlei amintit, și are vârsta de circa 21 000–20 500 ani BP. Niveluri aurignaciene și gravettiene din aceeași perioadă sunt identificate și în zona Prutului (Ciuntu), și în zona premontană a Carpaților⁴⁴. În faună, această etapă este marcată printr-o nouă apariție masivă a mamutului și o dispariție sau o rărire temporară a renului, prin prezența calului și bizonului. Această situație este valabilă și pentru zona Dunării Mijlocii. De exemplu, pentru această perioadă, la Pavlov II, Predmosti, Dolni-Vestonice este atestată o masivă prezență a mamutului, ale cărui oase erau folosite și pentru construcția locuințelor⁴⁵. O situație paleoecologică similară este marcată și pentru spațiul carpato-nistrean. Astfel, la Molodova V, nivelul 7, predomină oasele de mamut, care au fost utilizate la amenajarea mării locuințe cu mai multe vetre de foc, descoperite în incinta acesteia. Oasele de mamut predomină și în nivelul inferior al stațiunii Oselivca III, dar prezența mamutului este mai evidentă în nivelul superior al stațiunii Climăuți II, unde au fost depistate resturile scheletice a peste 20 mamuți, ale căror oase intrau în construcția unei locuințe⁴⁶ (fig. 4). Prezența mai evidentă a mamuților în Europa Centrală, pe Dunărea Mijlocie, este legată de stațiunile gravettiene cu vârfuri *à cran*. În zona carpato-nistreană sunt prezente stațiuni gravettiene cu procente superioare ale faunei cu mamut

⁴¹ P. Haesaerts, ș. a., *The East-Carpatian loess record...*, p. 163–188.

⁴² P. Haesaerts, I. Borziak, V. Chirica, F. Damblon, L. Koulakovska, J. van der Plicht, *Cadre stratigraphique et chronologique du Gravettien en Europe centrale*, în *The Gravettian along the Danube*, eds. Svoboda, J., Sedlackova, L., Brno, 2004, p. 33–56.

⁴³ I. Borziak, P. Haesaerts, V. Chirica, *op. cit.*, p. 189–172.

⁴⁴ I. Borziak, Ph. Allsworth-Jones, C. French, S.I. Medianik, W. J. Rink, H. K. Lee, *The Upper Palaeolithic site of Ciuntu on the Middle Pruth, Moldova: a multidisciplinary study and reinterpretation*, în *Proceedings of the Prehistoric Society* 63, London, 1997, p. 285–301.

⁴⁵ I. Borziak, G. Grigor'eva, N. Chetraru, *Poselenija drevnekamennogo veka na Severo-Zapade Moldavii*, Chișinău, 1981, p. 3–98; Al. Păunescu, *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Moldovei, cuprins între Carpați și Siret. Studiu monografic*, vol. 1/1, București, 1998; B. Klima, *Die palaolithische Station Pavlov II*, în *Acta scientiarum naturalium, Academiae scientiarum Bohemoslovacae*, 3 (6), Prague, 1976.

⁴⁶ I. Borziak, Th. Obadă, *op. cit.*, p. 7–56.

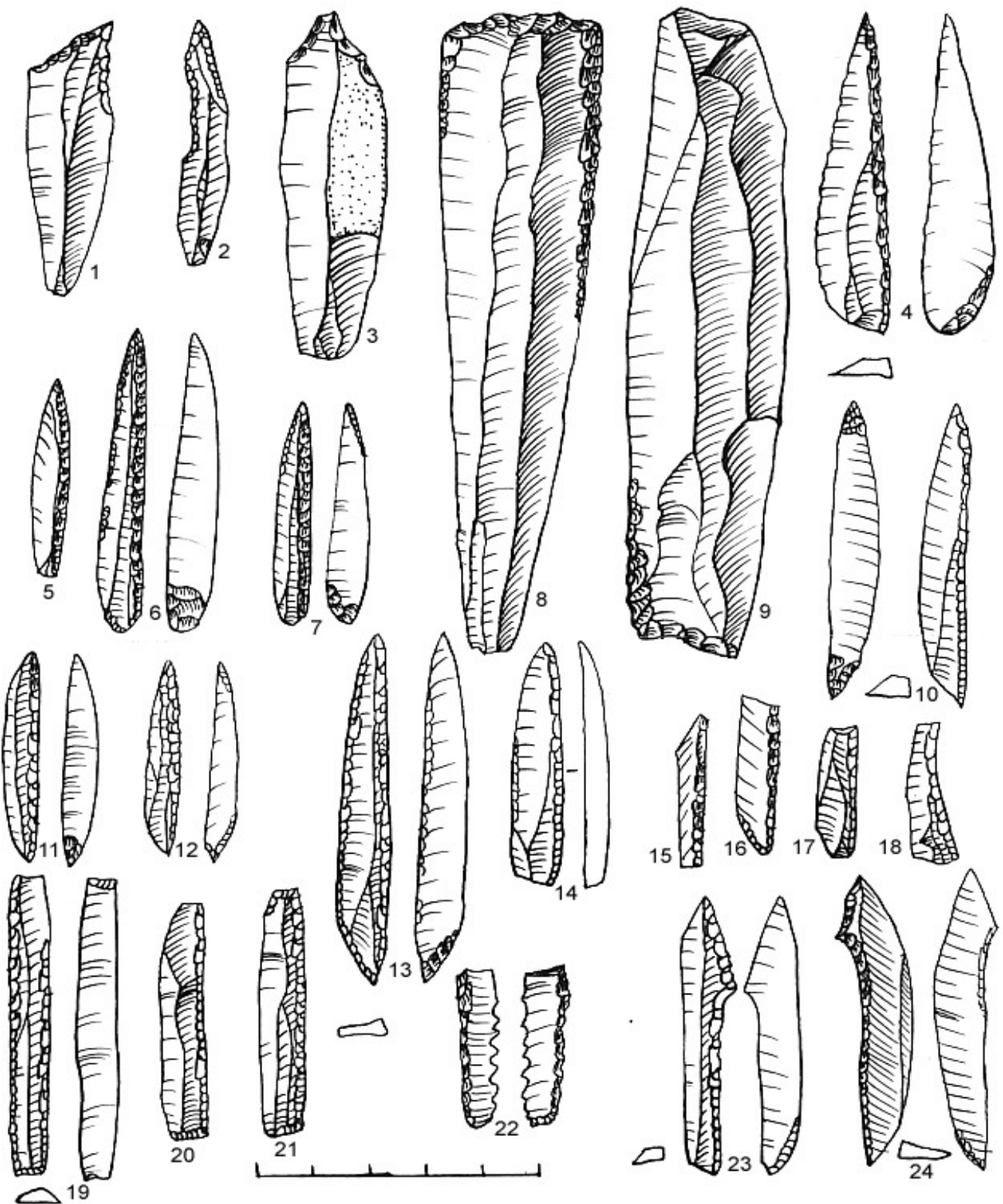

Fig. 3. Piese din silex, Molodova V, niv.7, Gravettian mediu cu *pointes à cran*.

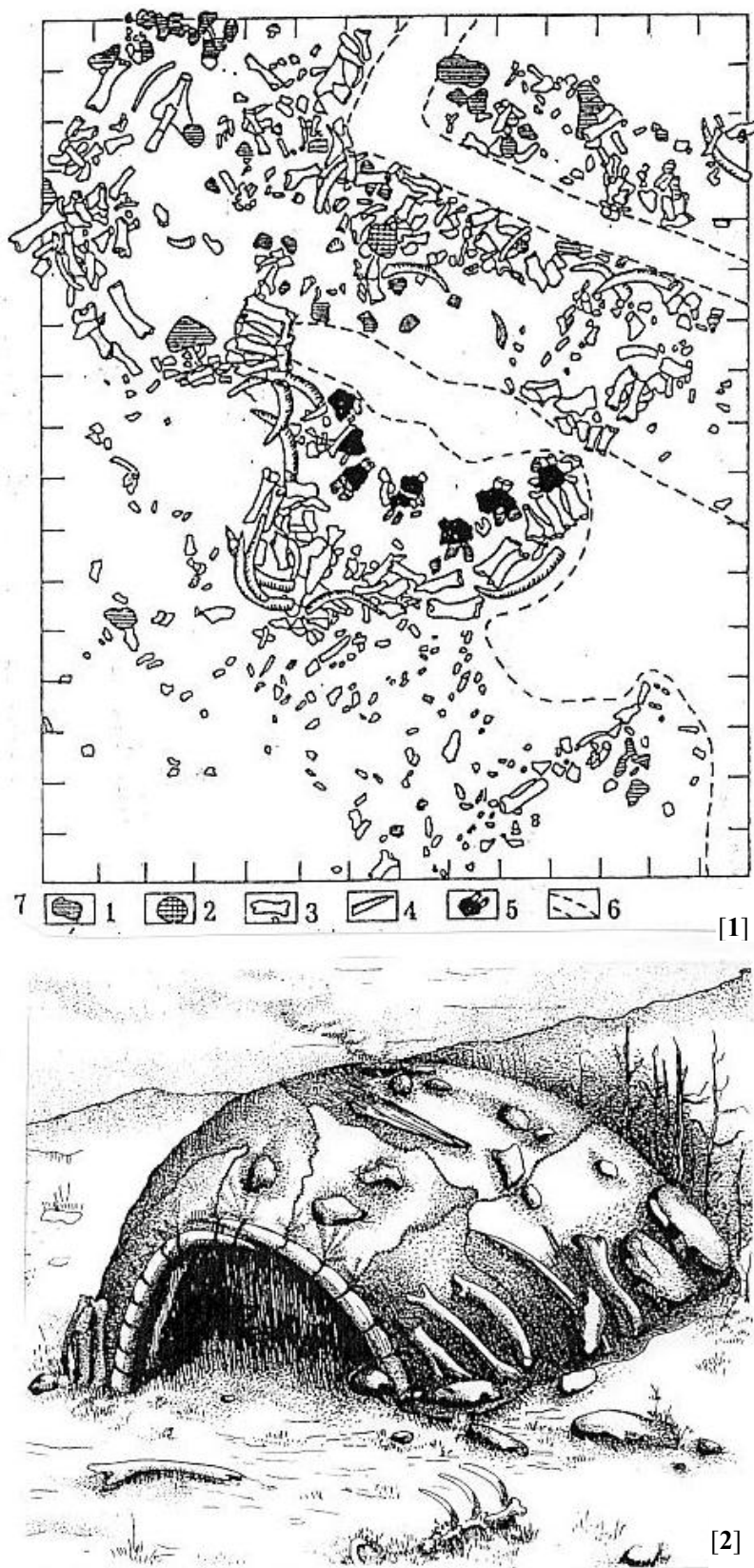

Fig. 4. Stațiunea aurignaciană târzie Climăuți II, pe Nistrul Mijlociu. [1] Planul unei locuințe, la construcția căreia au fost utilizate oase mari de mamut: 1, pietre de calcar; 2, vatră de foc; 3, oase de mamut ; 4, defense de mamut; 5, cranii de mamut; 6, sectoare deteriorate. [2] Reconstituire grafică a locuinței (reconstituit și desenat I. Borziac).

și cu vârfuri *à cran*, dar și stațiuni aurignaciene târzii fără astfel de piese, cum ar fi Dârțu (cele două nivele inferioare), Podiș, niv. inf., Bistricioara-Lutărie, niv. inf., Climăuți II (cu inventar caracteristic aurignacian, fig. 5). Este posibil că această particularitate a spectrului faunistic local s-a păstrat până la limita de 20 000 ani BP. Oricum, la Climăuți II, cu elemente aurignaciene târzii, și cu forme gravettiene în industrie, mamutul este evident mai numeros, în timp ce la Cosăuți, nivelul 9, care are vârsta de circa 19 000 ani BP, acesta nu mai este prezent. Mamutul devine o specie tot mai rară și în nivelurile de locuire de la Molodova V și Cormani IV⁴⁷. Clima, procesele naturale din zonă, în intervalul dintre 25 000 și 20 000 BP sunt oarecum similare cu aceleași fenomene ale mediului din perioada dintre oscilațiile climatice Brörup și Hengelo, când a fost, de asemenea, semnalată o perioadă de răcire, dar cu păstrarea relativă a umidității și cu prezența importantă a resturilor faunistice de mamut. Potrivit estimărilor lui M. Cârciumaru și G. Pașchevici, în etapa respectivă s-au redus simțitor pădurile de conifere, dar și mai mult cele de foioase, s-au lărgit spațiile deschise și acoperite cu tufărișuri. În timpul verilor umede, aceste spații se acopereau cu o bogată vegetație perenă, care favoriza viața erbivorelor mari. În fauna acestor stațiuni, din perioada respectivă, în afara mamutului se mai întâlnesc oase de cal, bizon, elan, cerb nobil și tot mai des de ren, care devine nu numai principala sursă de vânătoare, dar și specie tafon în spectrul faunistic tardiglaciuar. În această etapă a avut loc o adaptare continuă a omului la mediu, dar și o reacție constantă de orientare sinergetică, pentru păstrarea capacităților sale vitale. Spre sfârșitul acestei perioade, clima continuă să se răcească și să se aridizeze. Fenomenul climatic, de modificare a condițiilor de mediu, este dovedit de prezența faunei de mamifere și rozătoare, depistate în grottele Ciuntu și Duruitoarea Veche, unde apar specii criofile, cum ar fi vulpea polară, iepurele alb și lemingul copitat⁴⁸, dar și moluștele terestre. În spectrele lor de la Molodova V, Mitoc–Malu Galben și Climăuți II, studiate de către A. Prepețiță, sunt prezente mai mult specii criofile și chiar de tip arctic, cum ar fi *Vallonia tenuilabris*, care predomină față de alte specii. Ca adăposturi, omul folosea atât grottele (Stânca-Ripiceni, Duruitoarea Veche, Ciuntu), dar și amenajările sale proprii (Mitoc–Malu Galben, niv. II-III, Cormani IV, niv. 5, 5a, Molodova V, niv. 7, Climăuți II, niv. sup.). Focul era larg utilizat, ca și în etapele anterioare, pentru încălzire și prepararea termică a alimentelor, pentru uscarea și, deci, conservarea lor; de asemenea, erau folosite pieile animalelor vâdate, ca accesorii pentru dormit și, posibil, pentru transport. Prezența ori absența resurselor naturale condiționa sedentarismul relativ ori deplasările accidentale, întâmplătoare ori premeditate, care duceau la migrații nu numai ale unor mici colective umane, dar și ale unor comunități mai mari de populație. Astfel, pentru această perioadă, remarcăm apariția dinspre vest, în lunca Nistrului, a vânătorilor de mamuți, întâlniți la Climăuți, și care, spre deosebire de gravettienii de la Molodova V, Cormani IV, Oselivca III etc., erau purtătorii culturii gravettiene târzii. Tot dinspre vest au venit, probabil, și gravettienii orientali, cu vârfuri *à cran* și cu cuțite de tip *Kostenki*, semnalate la Mitoc, niv. III, Molodova, niv. 7⁴⁹, care s-au deplasat de pe Dunărea Mijlocie (Willendorf II) spre Est și Nord-Est (Polonia: Spadzista; Câmpia Est-Europeană: Kostenki, Avdievo, Zaraisk etc.). Mișcările masive, dar neorganizate de populație, erau condiționate de factorii pozitivi (atractivi) și negativi (repulsivi) ai fenomenelor naturale. Dar, pentru a găsi vectorul corect al mișcării în spațiu, în alegerea locurilor pentru amplasarea campamentelor, oamenii știau acum să facă unele pronosticuri, elaborate în baza cunoștințelor și a proceselor adaptaționale, cu rezultatele pozitive și negative, cunoscute din trecut. Aceste pronosticuri ofereau omului posibilități de adaptare în continuare la mediul sever din condițiile glaciare și pătrunderea, datorită gradului crescând de adaptare, în zone cu clima și mai rece. Această adaptare a fost un proces extrem de îndelungat, anevoios și bazat pe experiențele reușitelor și eșecurilor din trecut. Achizițiile specifice comunităților umane din Paleoliticul superior timpuriu, inclusiv din zona carpato-nistreană, le-au permis să poată înfrunta cel mai dificil segment al glaciațiunii würmiene (W III, numit „Maximul Valdai”), care a început la circa 20 000–19 000 ani BP. Datele, obținute în cadrul cercetărilor multidisciplinare, la stațiunile Molodova V, Mitoc–Malu Galben, Climăuți II, au permis nu numai de a modela o nouă schemă cronostatigrafică (fig. 2)⁵⁰ a Cuaternarului târziu, și corelarea cu cea elaborată pentru Dunărea Mijlocie și cu Câmpia Est Europeană, dar și posibilitatea de a efectua o modelare a adaptării omului la mediu, cunoașterea capacităților mediului ambiant din etapa Paleoliticului superior din spațiul geografic luat în considerație, de a oferi resursele necesare pentru supraviețuirea omului.

⁴⁷ L. I. Alexeeva, *op. cit.*, p. 156.

⁴⁸ A. I. David, *op. cit.*, p. 25–32.

⁴⁹ I. Borziac, P. Haesaerts, V. Chirica, *op. cit.*, p. 190–191.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 194.

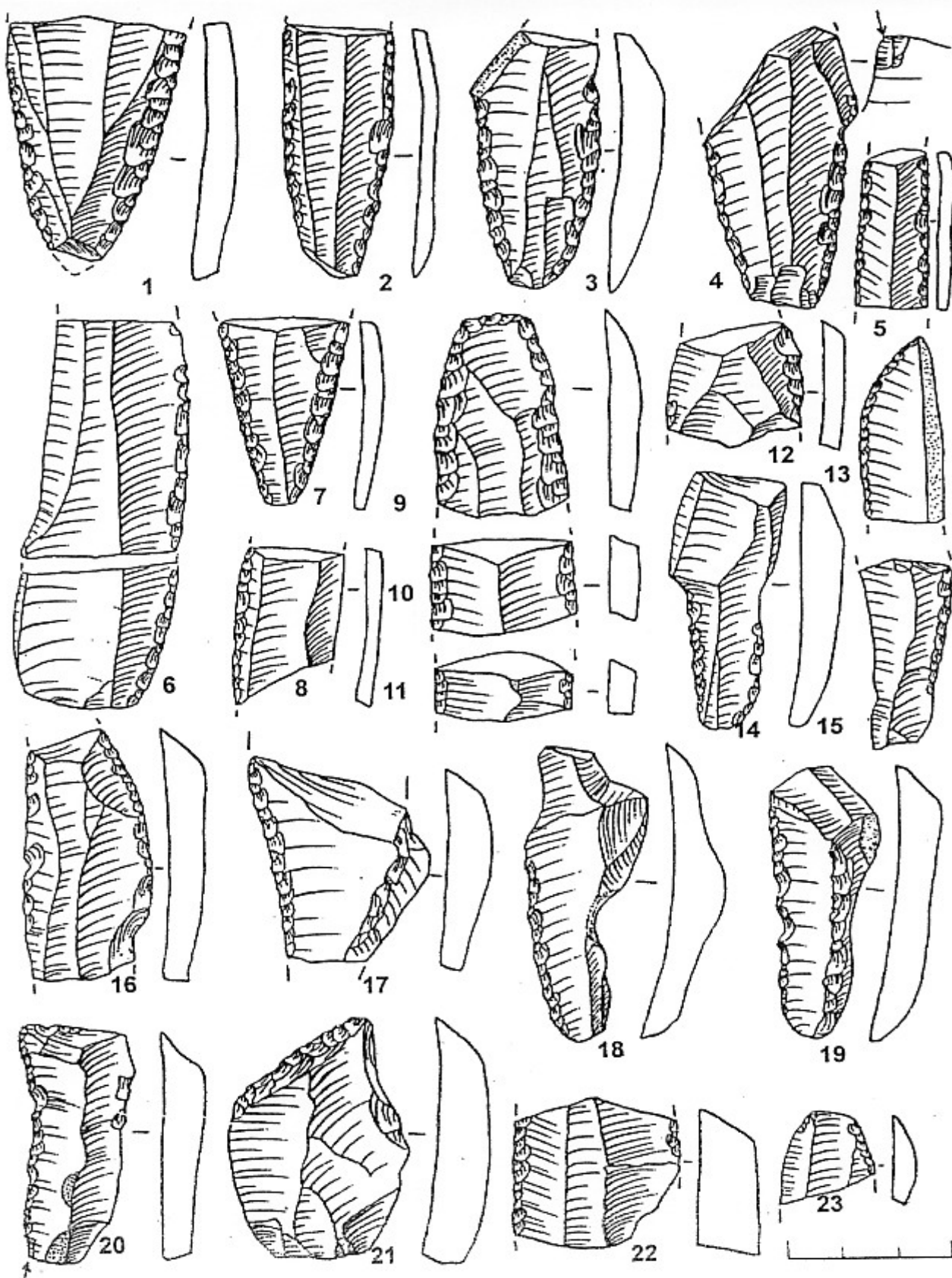

Fig. 5. Climăuți II, niv. sup. Piese din silex caracteristice pentru Aurignacianul târziu.

SINERGETICA ȘI ECOLOGIA COLECTIVELOR UMANE ÎN ETAPA FINALĂ A PALEOLITICULUI

Etapa finală a Paleoliticului superior din spațiul carpato-nistrean corespunde în timp cu evoluția preponderentă a tehnocomplexului gravettian tardiv, ori cu Epigravettianul, care a evoluat de la circa 20 000 până la 10 000 ani BP. Procesul natural, în faza finală de evoluție a Pleistocenului superior, a suferit metamorfoze esențiale în comparație cu intervalul primei părți a Pleniglacialului superior. După scurta și nu peste tot în Europa sesizabilă, în sedimente, oscilație pozitivă Tursac⁵¹, în Europa de Sud-Est, inclusiv în zona dintre Carpații Orientali și Nistru, se instaurează o climă aspră și aridă. Această comportare a fenomenelor naturale, poate fi studiată cu mai multe posibilități de identificare, în baza sedimentelor acumulate în acest interval de timp. Conform estimărilor lui P. Haesaerts și a elaborărilor anterioare, efectuate de către I. Ivanova⁵², M. Cârciumar⁵³, de alți geografi și geologi, în sedimentele pleistocene tardive pot fi identificate următoarele diviziuni (fig. 2):

1. partea secundă a Pleniglacialului superior (circa 20 000–14 500 BP);
2. perioada tardiglaciară (circa 14 500–10 000 BP).

În intervalul de timp inclus în cadrul acestei perioade, cadrul natural a fost dominat de ultima perioadă glaciară, care, ca și cele precedente, nu a fost reprezentată de o curgere uniformă a unei clime constante. După oscilația Tursac, care în sedimentele din zonă nu a fost identificată cu precizie stratigrafică, fiind sesizată în Europa Centrală și de Vest, în sedimentele de la Cosăuți (care devine un sit important pentru studiul acestei etape), se înregistrează un șir de reprezentări ciclice, constituite din soluri embrionare fosile, mai exact orizonturi humifere, urmate de orizonturi de hlei cu intercalații de pietriș mărunț și loess, care atestă existența unor perioade de climă rece, temperată, dar umedă, în ciclicitate cu unele etape scurte de încălzire. Perioada de peste 2 500 de ani (20 000–19 500 și 17 500–17 000 BP) este bine documentată în Europa Centrală de sedimentele din stațiunea Grubgraben, unde sunt marcate în intervalul de timp dintre 18.900 și 18–380 orizonturi humifere, intercalate cu nivelurile de locuire AL2a–AL2b, considerate de A. Montet-White ca fiind „epigravetiene”⁵⁴, iar de F. Brandtner, ca „aurignacoide”⁵⁵. Dacă opinia ultimului cercetător este corectă, atunci considerăm că ele pot fi legate cu cele mai târzii apariții ale elementelor aurignaciene și în zona Nistrului Mijlociu, de exemplu la Rașcov VII⁵⁶, unde în industria litică sunt evidente reminiscențe aurignaciene în asociere cu cele tipice gravetiene (fig. 6). Dacă estimările noastre sunt corecte, vârsta stațiunii Rașcov poate fi atribuită fazei de răcire temperată și umedă de după oscilația pozitivă Tursac (circa 21 000–20 000 ani BP), când în zonă existau încă mamutul și rinocerul lânos, dar și cu o masivă prezență a renului, fapt înregistrat la Rașcov VII⁵⁷.

La Cosăuți, între 20 400 și 17 200, concomitent cu depunerile ciclice amintite, întâlnim o secvență de peste zece niveluri de locuire gravettiană (epigravettiană), cu faună preponderentă de ren și cu absența practic totală a mamutului și a rinocerului. Intensificarea pătrunderii renului în zonă și fluxul populației epigravetiene sunt documentate de peste 100 stațiuni și puncte cu materiale litice și faunistice din această perioadă⁵⁸.

⁵¹ P. Haesaerts, *Evolution de l'environnement et du climat au cours de l'Interpléniglaciaire en Basse Autriche et en Moravie*, în *Les industries à pointes foliacées du Paléolithique supérieur européen*, Cracovie, ERAUL 42, 1990, p. 523–538.

⁵² I. Ivanova, *Paleogeografija i paleoekologija sredy obitanija liudej kamennogo veka na Srednem Dnestre: stojanka Molodova V*, în *Mnogoslojnaja paleoliticheskaia stojanca ...*, p. 94–123.

⁵³ M. Cârciumar, *op. cit.*, p. 236–240.

⁵⁴ A. Montet-White, *Grubgraben, an open-air Epigravettian site in Lower Austria. Report for the 1987-1988 field seasons*, în ERAUL 41, Liège, 1990.

⁵⁵ F. Brandtner, *Zur geostratigraphischen und kulturellen Zuordnung der Paläolithstation Grubgraben bei Kammern, NO*, în *Palaeolithic in the Middle Danube Region* ed. Svoboda, J., Brno, 1996, p. 121–145.

⁵⁶ I. Borziac, *op. cit.*, 2005, p. 6–16.

⁵⁷ N. Chetaru, S. Covalenco, *Particularitățile tehnico-tipologice ale complexului de silex din stațiunea paleoliticului superior Rașcov VII*, în *Tyrageia*, IX, Chișinău, 2000, p. 31–49.

⁵⁸ I. Borziac, V. Chirica, A. Prepețița, *Paleoliticul final și unele aspecte de constituire a mezoliticului în spațiul dintre Carpații Orientali și Nistru* (sub tipar).

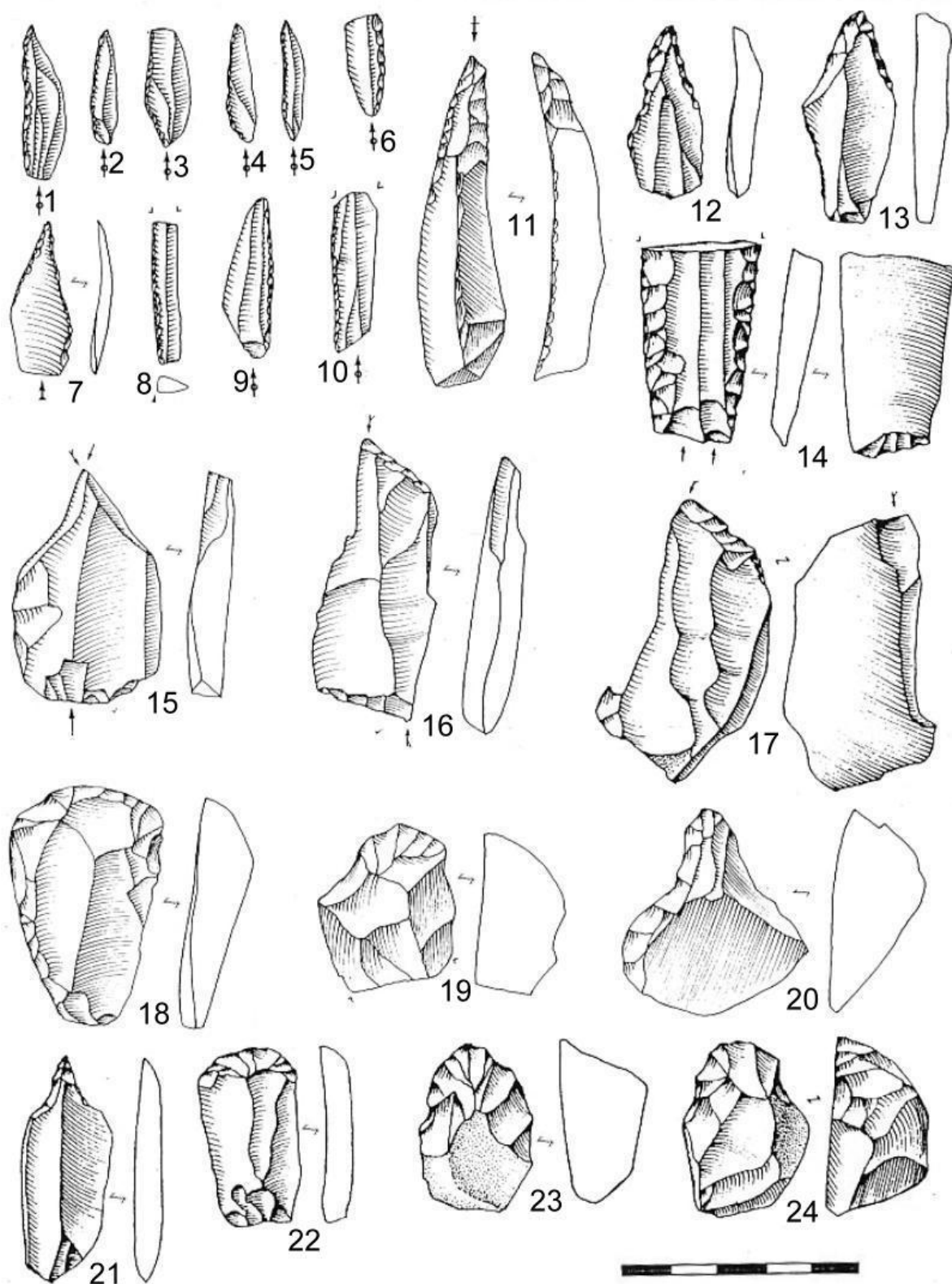

Fig. 6. Rașcov VII. Piese din silex caracteristice pentru cultura Rașcov (după N. Chețraru, desene M. Otte).

Tripla succesiune de orizonturi humifere este racordată de către P. Haesaerts cu microinterstadiile Cosăuți VI (între 19 400 și 19 000 BP), Cosăuți V (între 18 000 și 17 500 BP) și Cosăuți IV (până la 17 200 BP), fiind separate de înăsprirea timpului, între 18 000 și 17 200 BP, de un masiv nivel de material detritic (fig. 2). La Molodova V, unde Epigravettianul este prezent de la 20 400 BP, nivelul 6 de locuire acoperă un evident hiatus în depuneri și în sedimentație, fiind asociat cu un orizont humifer interstadial, care face legătura cu lunga serie de niveluri de locuire de la Cosăuți. Nivelurile 4 și 5 de la Molodova V sunt plasate tot în depunerile dintre 18 000 și 17 200, niveluri asociate cu altele din această zonă, de la Cormani IV și Podgori I. Începând cu limita de circa 20 400 BP, colectivele umane devin mult mai mobile, nivelurile de locuire sunt subțiri și reprezintă resturi sezoniere de locuire. Mobilitatea colectivelor umane era direct condiționată de mediul ambiant pulsant, și omul, în procesul de căutare a resurselor necesare de hrană, de materii prime – schimba des locul de amplasare. Pe baza analizelor și a determinărilor tehnico-tipologice, evidențiem, pentru perioada dată și pentru cele ulterioare Pleistocenului superior, prezența culturii gravettiene târzii (ori epigravettiene), numită de noi Molodova–Cosăuți–Cotu Miculiți⁵⁹. În industriile acestei culturi nu sunt prezente formele tipice pentru „Gravettianul oriental” – vârfurile de tip *à cran*, piesele de tip *cuțit Kostenki*, cele *esquillées*, dar constatăm un evident element al geometrizării inventarului litic prin prezența rectanglelelor (fig. 8). Baza existenței sinergetice a acestei culturi a fost vânătoarea preponderentă a renului polar, în paralel cu alte surse, iar baza tehnico-tipologică, specificul ei, este determinată de prelucrarea produselor provenite din această vânătoare și susținerea ei instrumentală eficientă. Ca model de comportament vizavi de alegerea teritoriului de amplasare poate fi determinată locuirea sezonieră pe locul trecerii peste fluvii a rutelor de migrație a renilor, schimbarea locului de amplasare odată cu schimbarea acestor rute (la 50–60 ani), deplasarea sezonieră (vara în stepele nord-pontice, la vânătoarea de bizoni (Anetovka II, Bolșaja Akkarja)⁶⁰, în sezonul rece în zona premontană, unde iarna renul și ulterior avea loc concentrarea turmelor înainte de declanșarea migrațiilor. Acum încercăm să definim trei zone cu amplasare teritorială multiplă pe aceleași locuri:

- zona premontană a Carpaților (Depresiunea subcarpatică externă, estică);
- văile Nistrului și Prutului și ale afluenților acestora;
- stepele nord-pontice.

Nu este exclus ca la Bolșaja Akkarja și Anetovka II să determinăm mai multe orizonturi culturale sezoniere, suprapuse și interpretate de cercetători (în lipsa orizonturilor sedimentare care nu reușeau să se acumuleze), ca stațiuni de lungă durată. Intermediară și secundară este valea Prutului Mijlociu; pe Nistru, stațiunile erau amplasate în calea rutelor seculare de migrație a renilor, la trecerea lor peste Nistru (Lisikniki, Babin, Voronovița, Oselivka, Atachi, Molodova I, V, Cormani IV, Podgori, Cosăuți), care pot fi considerate ca stațiuni de toamnă–iarnă timpurie. O astfel de situație poate fi marcată și pentru Prutul Mijlociu, unde, la Crasnaleuca-Staniște și Cotu Miculiți, găsim stațiuni pluristratigrafice aparținând acestei perioade. Locuirile dispar la Mitoc–Malu Galben, și mai sunt ocazionale la Ripiceni-Izvor⁶¹. Hiatusul dintre nivelele 7 și 6 de la Molodova V, dintre nivelele culturii Prut de la Ripiceni (nivelele aurignaciene Ia, Ib, IIa, IIb din sistematizarea lui Al. Păunescu) și cele gravettiene, lipsa urmelor de locuire constantă la Mitoc–Malu Galben după limita de 20 000 ani BP, toate acestea pot fi interpretate ca o schimbare ciclică mare a rutelor de migrație a renilor, care, conform estimărilor pentru alte teritorii (unde renii migrează și în prezent) are o ciclicitate de circa 500–600 ani⁶². Locuirile din grottele Duruitoarea Veche, Ciuntu și, posibil, de la Stânca-Ripiceni, niv. sup., reprezintă scurtele campamente ale unor cete de vânători ambulanți, care cercetau rutele de deplasare și frecvențele prezenței vânatului disponibil.

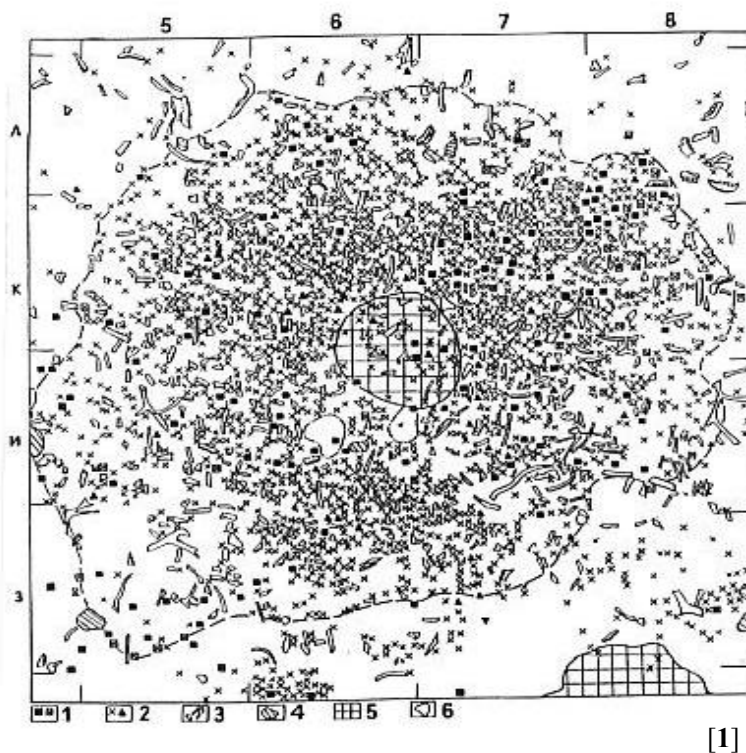
În zona premontană a Carpaților, teritoriul era atractiv pentru om din cel puțin două considerente, pe care le-am mai amintit: iernarea dispersată a renilor, cu practicarea vânătorii individuale ori în grupuri mici, și prezența surselor de sare. Aici sunt cunoscute, de asemenea, stațiuni pluristratificate din această perioadă: Poiana Cireșului, Lespezi, Bistricioara-Lutărie, Cetățica I, Bofu Mic, Bofu Mare, Dârțu, Podiș etc. Această zonă are un potențial paleoecologic extrem de bogat pentru epigravettieni și considerăm că până în prezent au fost depistate doar unele stațiuni, altele fiind încă necunoscute.

⁵⁹ I. Borzian, *Gravettianul tardiv în spațiul Carpato-Nistrean. Cultura Molodova–Cosăuți–Cotu Miculiți*, în *Studii de istorie veche și medievală. Omagiu Profesorului Gheorghe Postică*, Chișinău, 2004, p. 46–50.

⁶⁰ I. Sapojnikov, *Bol'shaja Akkarja. Hozeistvo i kul'tura pozdnego paleolita Stepoj Ukrainy*, Kiev, 2003.

⁶¹ Al. Păunescu, *op. cit.*, 1993, p. 12–20.

⁶² P. Haesaerts, I. Borzian, V. Chirica, F. Damblon, L. Koulakovska, J. van der Plicht, *op. cit.*, p. 77.

[1]

[2]

Fig. 7. Stațiunea pluristratificată Cosăuți, cultura gravettiană târzie Molodova–Cosăuți–Cotu Miculinți.
 [1] Planul unei locuințe din nivelul 3 de locuire. Legenda: 1, nuclee; 2, unelte din silex; 3, oase de ren;
 4, pietre de calcar; 5, vetre de foc; 6, gropi menajere. [2] Reconstituirea grafică a acestei locuințe
 (desen și reconstituire I. Borziac).

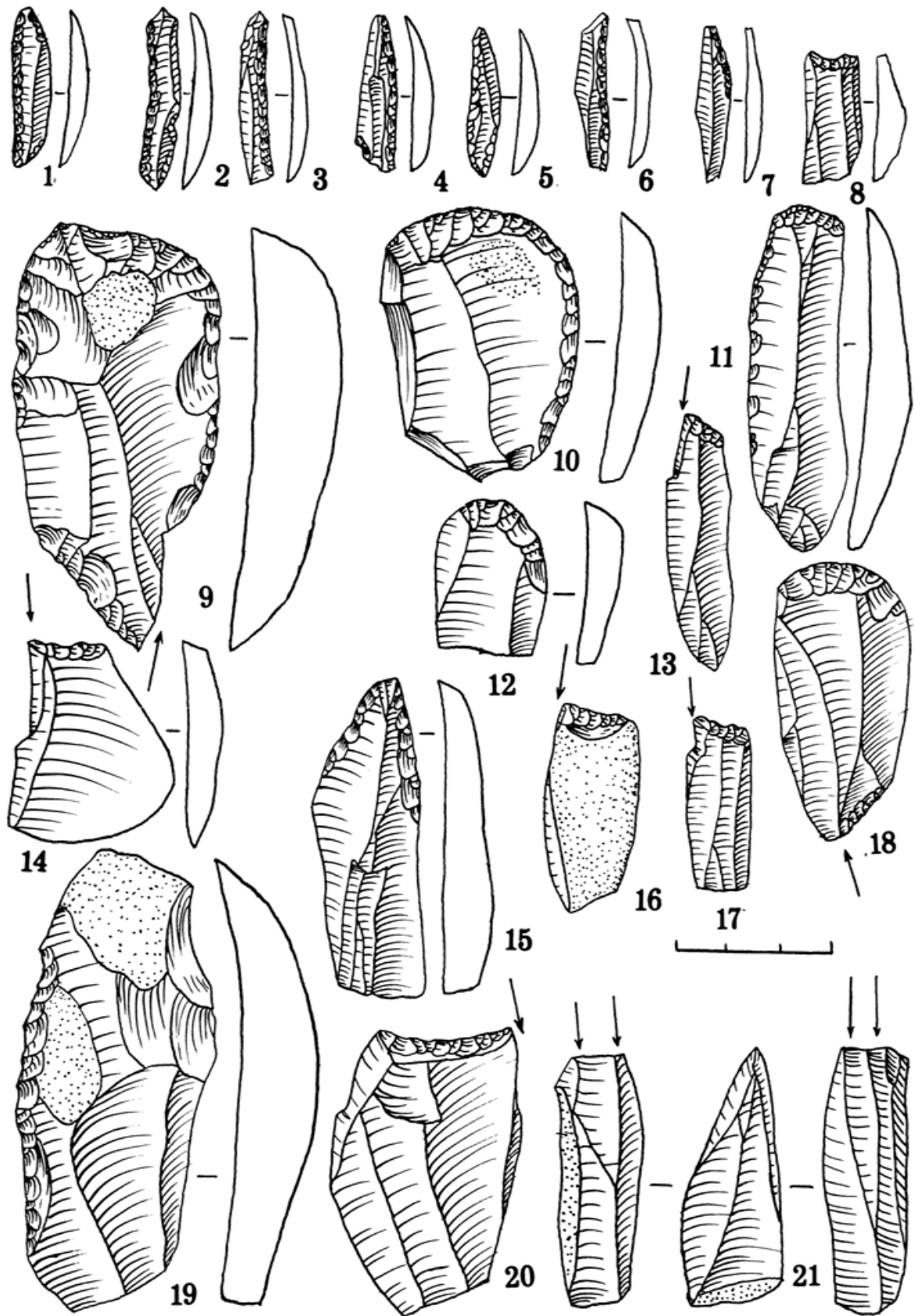

Fig. 8. Piese din silex specifice culturii Molodova-Cosăuți-Cotu Miculinți; Cosăuți, niv. III.

Conform estimărilor, în urma studiului spectrelor polinice din secvențele stațiunilor datate în această perioadă (Molodova V, Cosăuți, Cormani IV, Bolșaja Akkarja, Anetovka II)⁶³, ori a celor din zona premontană a Carpaților⁶⁴, în acest spațiu larg se instaurează, pentru un timp, o etapă rece periglaciară, cu vegetație mai abundentă în timpul microinterstadiilor amintite, și mai redusă în perioadele dintre ele. Printre asociațiile perene din flora spontană predomină *Laminaceae*, *Gramineae*, Compozite, erau frecvenți mușchii, lichenii, care reprezentau un suport comestibil suficient pentru reni, cai, bizoni, dar insuficient pentru erbivorele mari, mamutul și rinocerul. Ariditatea crescândă a dus la dispariția acestor animale din zonă. Ele puteau fi prezente doar în număr mic în perioadele mai umede, dar încetează de a mai condiționa supraviețuirea omului ca în perioadele precedente (Climăuți II, de exemplu). Spre est și nord-est de zona carpato-nistreană, condițiile din Pleniglacialul superior sunt mai aspre, dar evident mai umede, fapt care a favorizat extinderea unei vegetații abundente în verile scurte. Această vegetație a favorizat prezența continuă și masivă a mamutului. În zona dintre Nipru și Don a evoluat în acest timp așa-numita provincie culturală din Paleoliticul tardiv, numită Nipru–Don, și care avea la baza sinergeticii vânătoarea mamuților și utilizarea produselor provenite din urma acesteia⁶⁵. Mai menționăm rara ori totala lipsă a resturilor faunistice ale renului. Noi explicăm acest fenomen prin faptul că în primăverile scurte, în urma topirii abundente a zăpezilor și a existenței marginii de sud a calotei glaciare, mari suprafețe deveneau inaccesibile pentru pătrunderea renilor. Pentru această perioadă sunt cunoscute stațiunile Mezin, Dobranicevka, Mejirici, Kostenki I și IV, Hotylevo, Iudinovo, Timonovka, Pensk, Byki etc., unde mamutul este destul de bine reprezentat, iar oasele lui erau pe larg utilizate (ca la Climăuți II) în diferite scopuri, inclusiv la construcția locuințelor. În același spațiu geografic, sunt rare ori lipsesc total oasele de ren. Nu este exclus că locuința de la Climăuți II⁶⁶ reprezintă prototipul existent anterior al amenajărilor amintite, descoperite și cercetate în zona dintre bazinele hidrografice ale Niprului Mijlociu și Donului Mijlociu, fiind mai veche și mai rudimentară ca amenajare. Paralel cu locuințele durabile, de tipul celei de la Climăuți II, omul construia și utiliza locuințe construite din resturi vegetale, temporare, ușoare, de tipul cabanelor și colibelor, care erau acoperite cu piei de mamut, cusute una de alta. Resturile unor astfel de locuințe au fost depistate în zona premontană a Carpaților (imensele pete de arsură ?), la Molodova V, Cosăuți, Cormani IV. Aceste locuințe sezoniere, de formă rotundă ori ovală la sol, cu un diametru de 3–5 m, au fost identificate prin unele urme de stâlpi, pietre amenajate pe perimetrul lor, și încetarea bruscă ori extrem de evidentă a concentrației resturilor de locuire (a oaselor de animale, ori a urmelor de cenușă, ocră, a aglomerațiilor de piese din silex) din afara lor. Aceste locuințe temporare, sezoniere, erau cu și fără vetre de foc în interior, alte vetre fiind amenajate la intrare ori printre complexele de locuire din perimetrul așezării. Au fost descoperite locuințe de acest tip, cu o vatră în incinta locuinței și alta la presupusa intrare a acesteia. Vetrele din interiorul locuințelor erau circulare, ovale, simple sau complexe. Unele dintre ele, cum ar fi acelea din nivelele 3 și 3a de la Cosăuți (fig. 7) aveau două sau mai multe gropițe, plasate în perimetrul lor, și care reprezintă urmele unor suporturi pentru prepararea termică a vânatului. Vetrele serveau și ca sursă de căldură în locuințe, dar și ca parte componentă al unor ritualuri, legate de magia vânătorii. La peste 20 vetre de foc din diferite niveluri de locuire ale stațiunii Cosăuți au fost depistate gropițe cu diametrul de 3–4 cm și adâncimea de 3–5 cm, umplute cu cenușă, ori cu resturi de cărbune de lemn, amplasate pe perimetrul vetrei, ori hazardat, pe toată suprafața ei (fig. 11)⁶⁷. Aceste gropițe se formau în timpul arderii focului, dovadă fiind resturile compacte de cărbune, care ocupă tot volumul gropilor. Am putea estima că locuințele temporare erau amenajate și utilizate după modelul acelora amenajate de locuitorii actuali din Asia de Nord, aparținând iucaghirilor, nenților, ciucoților⁶⁸. Aceste locuințe aveau infrastructura din bârne sprijinite concentric de un trunchi central, erau acoperite cu piei și resturi vegetale: iarbă, stuf, rogoz, ramuri de conifere. În această

⁶³ G. Pașchevici, *op. cit.*, p. 147–152; I. Borziac, K. Kremenețkii, A. Prepeliță, *Paleogeography of Upper Palaeolithic from interfluve Dniestr-Pruth*; I. A. Borziac, K. V. Kremenețkii, A. Prepeliță, *Paleoekologija stojanki Cosăuți*, în *Izvestija Academii Nauk Moldovy*, ser. Filosofija, pravo, etnografij, arheologija i iskusstvovedenije, Chișinău, 1990, 2; S. I. Medeanik, I. V. Sapojnikov, *Paleogeografičeskiye uslovja pozdnepaleolitičeskoj stojanki Bol'saja Akkarja*, în *Izvestija Academii Nauk Respubliki Moldova*, ser. biol. i khim. nauk, 3, 1992, p. 66–69; V. N. Stanko, G. V. Grigor'eva, T. N. Șvaiko, *Pozdnepaleolitičeskiye poselenije Anetovka II*, Kiev, 1989.

⁶⁴ Al. Păunescu, M. Cârțumaru ș. a. *Semnificația cronostratigrafică și paleoclimatică a unor analize chimice, granulometrice și palinologice în unele așezări paleolitice din bazinul Ceahlăului. Considerații asupra tipului și caracterului așezărilor*, în *SCIVA*, 28, 1977, 2, p. 157–183.

⁶⁵ M. Anikovics, *Dnepro-Donskaja istoriko-kul'turnaja oblasti okhotnikov na mamontov: ot "vostochnogo gravetta" c "vostochnomu epigravettu"*, în *Vostočinyj Gravett*, Moskva, 1998, p. 35–60.

⁶⁶ I. Borziac, Th. Obadă, *op. cit.*, p. 7–56.

⁶⁷ I. A. Borziac, S. I. Covalenco, *op. cit.*

⁶⁸ Cf. *Obščhestvennyj stroi u narodov Severnoj Sibiri*, ed. I. S. Gurvici, B. O. Dolgih, Moskva, 1970, p. 313.

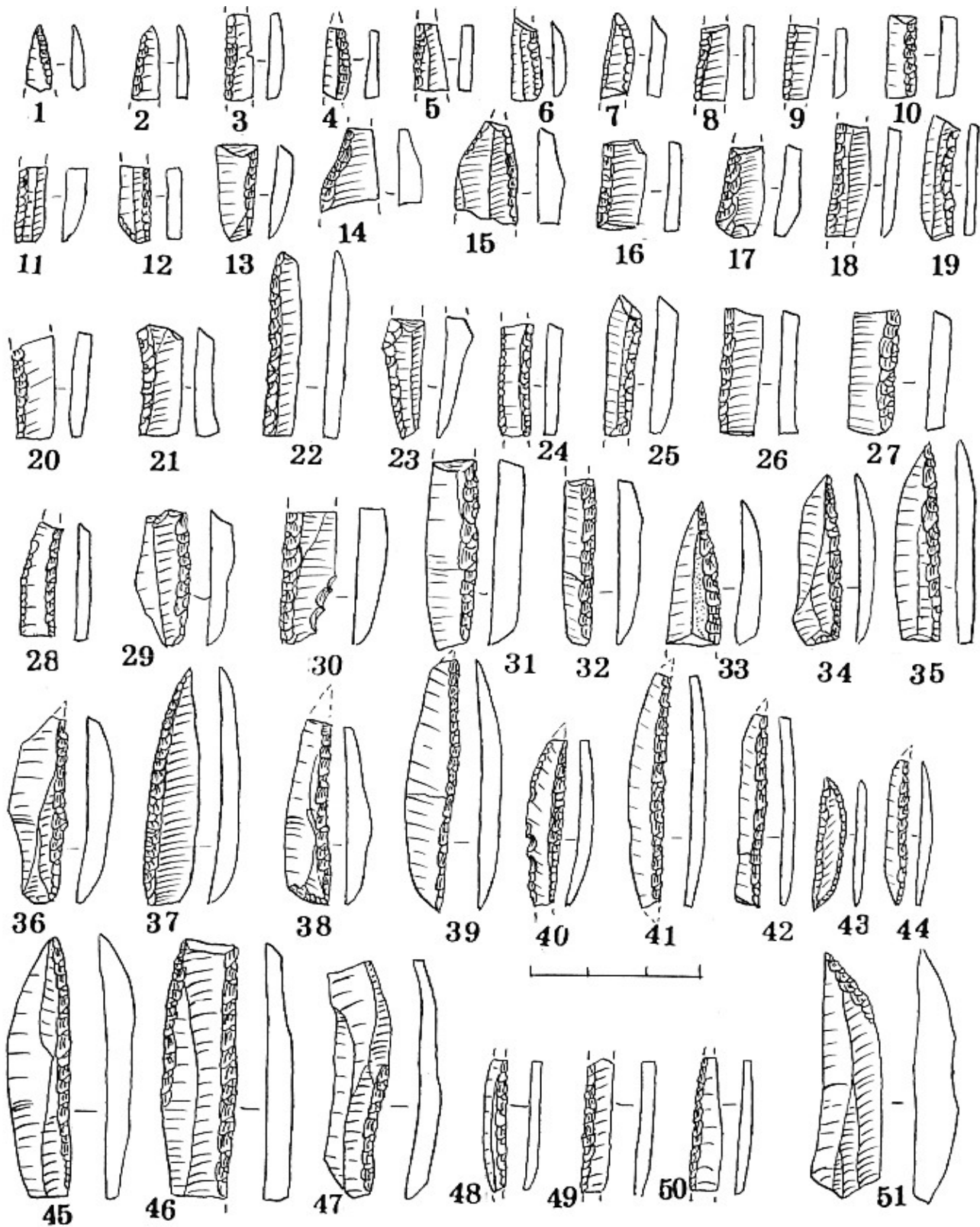

Fig. 9. Vârfuri *La Gravette* și lame *à bord abattu* specifice culturii Molodova-Cosăuți-Cotu Miculinți; Cosăuți, niv. 3 de locuire.

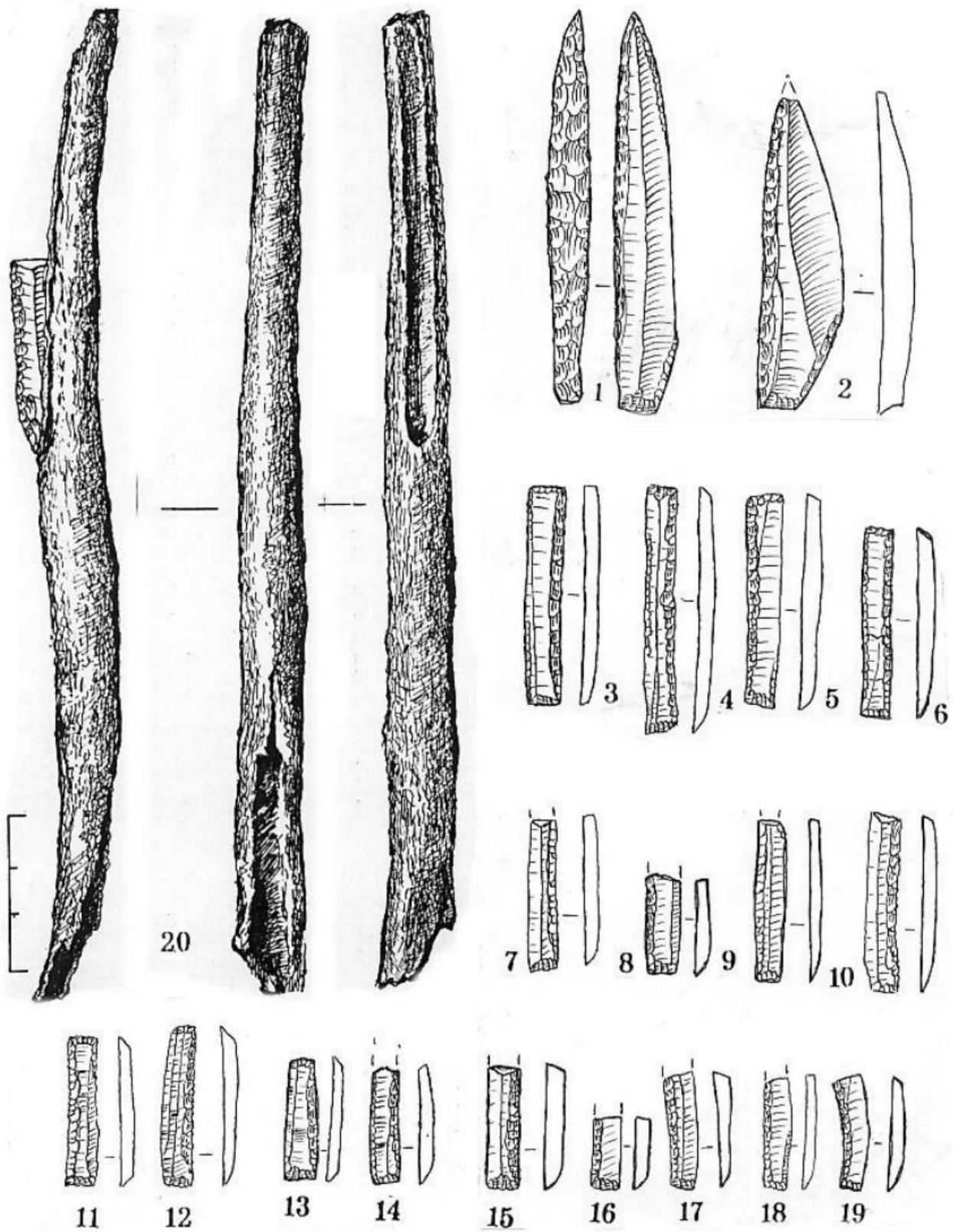

Fig. 10. I, Mâner transversal dublu pentru unealtă compozită, cu o lamă *à dos* descoperită încorporată în mâner. Podgori I, niv. 3; 1, 2, vârfuri de tip zis „Cosăuți”; 3–19, rectangle alungite (3–6, 11–12, obsidian), Cosăuți, niv. 5.

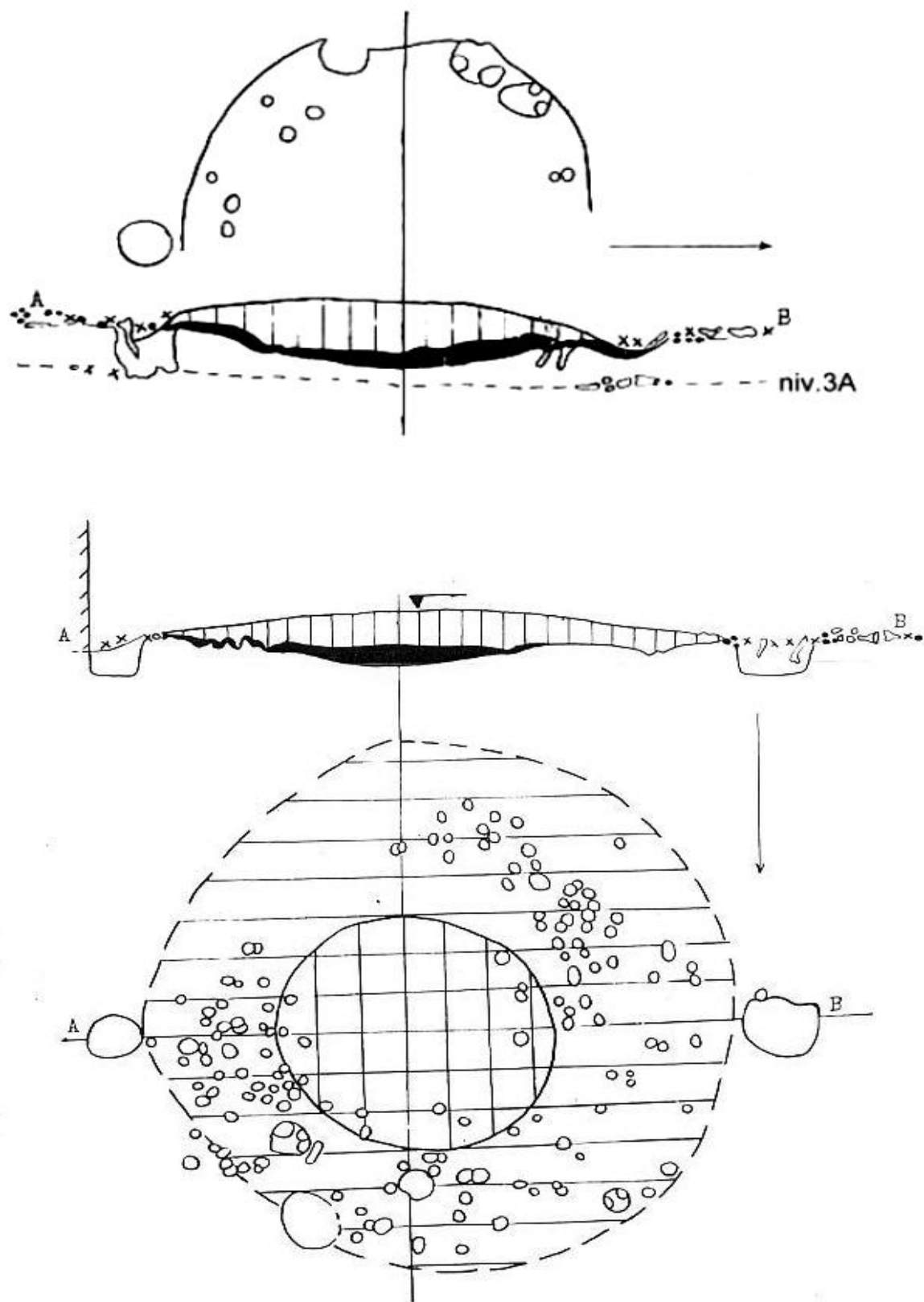

Fig. 11. Cosăuți, niv. 3. Planul și secțiunile unei vetre de foc, cu numeroase gropi mici și mai mari pe tot perimetrul.

etapă, omul utiliza, probabil, o vestimentație complicată și eficientă care îl proteja de frig. Pentru utilizarea vestimentației din piei de animale se foloseau acele din os, descoperite în unele niveluri de locuire de la Duruitoarea Veche, Cosăuți etc. Numai la Cosăuți, în diferite niveluri de locuire au fost depistate peste 100 ace întregi și fragmentare⁶⁹. Utilizarea îmbrăcăminte mai este documentată și de figurina feminină, descoperită în nivelul 3 de la Molodova V, care este înfățișată în îmbrăcăminte cu glugă⁷⁰. Astfel, prin utilizarea îmbrăcăminte călduroase din blănuri (pentru care erau vâdate animale ca vulpea, lupul, hermina etc.), a adăposturilor amenajate special, ori a celor naturale, dar utilizând hrană bogată în albumine și grăsimi⁷¹, omul a știut să se adapteze la condițiile aspre din Pleniglacialul superior. Pentru a supraviețui în timpul iernilor lungi și a primăverilor sărăcicioase în vegetație comestibilă și în vânat, omul utiliza toate resursele naturale disponibile: vânatul animalelor de talie mare, ori a celor mici, de vizuină, culesul ouălor, vânărea păsărilor, culesul moluștelor, a insectelor. În nivelele de locuire 3 și 3a de la Cosăuți au fost depistate coji de ouă de găscă sălbatică. În Paleoliticul final se practica pescuitul specializat, cu unelte specifice; la Cosăuți, Cotu Miculinți și Molodova V au fost depistate harpune din os și corn de ren, iar la Cosăuți, ostii din corn de ren (fig.12)⁷². Nu este cazul să minimalizăm rolul produselor vegetale. Acestea erau consumate fără prelucrare termică, furnizau vitaminele necesare ajutându-l pe om să înfrunte diferite boli. Principalele produse vegetale erau fructele de pădure, rădăcinile comestibile, semințele plantelor, posibil ciupercile. Nu este exclus faptul că omul preistoric cunoștea și utiliza o gamă mult mai bogată și mai variată de produse din flora spontană decât în prezent. Vânătoarea, fiind ocupația principală a populației, se efectua prin diferite procedee. Se practica vânătoarea prin urmărirea individuală ori colectivă a animalelor solitare sau de turmă. În alte cazuri, era utilizată vânătoarea prin ambuscade în locurile de concentrări obișnuite (tradiționale) ori pe rutele spre sursele de apă. Potrivit unor surse furnizate de scenele din pictura parietală paleolitică de pe teritoriul Europei Occidentale (Spania, Franța, Italia), vânătoarea era practică prin diverse procedee (Niaux, Marsoulas, Castillo, Font-de Gaume, Piletta etc)⁷³. O imagine din grotă Pasiega (Spania) demonstrează vânătoarea bovinelor prin utilizarea plaselor, care puteau fi împletite din fascicole de piele ori din resturi vegetale⁷⁴. În peștera Casillo, un desen parietal reprezintă un complicat sistem de capcane, constituite din gropi, palisade și plase⁷⁵. Se presupune că omul începuse să utilizeze nu numai armele de lovire directă (lancea, sulița), dar și pe acelea de la distanță: arcul și săgeata. De exemplu, la Cosăuți și Anetovka II au fost depistate vârfuri de săgeată din corn de ren și os, la Cosăuți, elemente ale arcului, constituite din fragmente de corn de ren (fig.13)⁷⁶. Pentru vânătoare, la transportul produselor provenite în urma vânătoriei și a culesului, la strămutarea din loc în loc, omul a inventat mijloace de transport, posibilități și utilități de depozitare din piei, resturi vegetale, lemn. M. H. Volpoff menționează că în diferitele etape ale Cuaternarului final, omul a inventat trei lucruri importante: unelte pentru tăiat, altele, ascuțite, pentru săpat (os-lemn), vase și alte mijloace pentru transport⁷⁷. Aceste constatări au menirea de a încorpora activități majore în adaptarea omului la mediu. Pentru a se adapta la clima aspră, omul, care locuia în zonele periglaciare ale Europei și Asiei, a inventat destul de timpuriu multe procedee, unelte, arme, care i-au servit ca suport eficient în vederea acomodării și supraviețuirii. Paralel cu amenajarea adăposturilor artificiale, perfecționarea vestimentației, utilizarea pe larg a focului, oamenii se foloseau de particularitățile materiilor animale și vegetale dure, a cornului, osului, defenselor de mamut, a lemnului. Omul confecționa vârfuri de lance și săgeată din os și corn, propulsoare din corn și lemn, străpungătoare, șlefuitoare, ciocane și târnăcoape din corn de ren, care erau utilizate în special la debitajul silexului (fig.13)⁷⁸, alte unelte necesare pentru activitățile cotidiene, dar deosebit de importante pentru acomodarea la mediu (fig. 9, 10, 14).

⁶⁹ Determinările au fost efectuate de către ornitologul I. Ganea. Materiale inedite.

⁷⁰ A. Tchernysh, *op. cit.*, p. 89-90.

⁷¹ I. S. Vdovin, *Ocherkhi po istorii i etnografii chhiuccei*, Moskva-Leningrad, 1965, p. 55-78.

⁷² I. A. Borziac, *O vremeni vozniknovenija rybolovstva na jugo-zapade SSSR*, în *Khoeaistvennyje komplexy drevnikh obshchestv Moldovy*, Chișinău, 1991, p. 39.

⁷³ M. Bleahu, *Om și peștera*, București, 1978, p. 73-86.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 139, fig. 164.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 139, fig. 165.

⁷⁶ I. Borziac, *Quelques données préalables sur l'habitat tardipaléolithique pluristratigraphié de Cosseoutsy sur le Dniestr Moyen*, în *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, BAI IV, Iași, 1991, p. 58-73, fig. 4, 8, 10-11; V. N. Stanko, G. V. Grigor'eva, T. N. Șvaiko, *op. cit.*, p. 47-72.

⁷⁷ M. H. Volpoff, *Iz Afriki*, în *Chelovek zaseleaet planetu zemlea. Global'noje rasselenije gominid*, Moskva, 1997, p. 37-38.

⁷⁸ I. Borziac, V. Chirica, *Unele observații referitoare la procedeele de așchiere a silexului în paleoliticul superior carpato-nistean*, în *Revista arheologică*, ser. nouă, 1, 3, Chișinău (sub tipar).

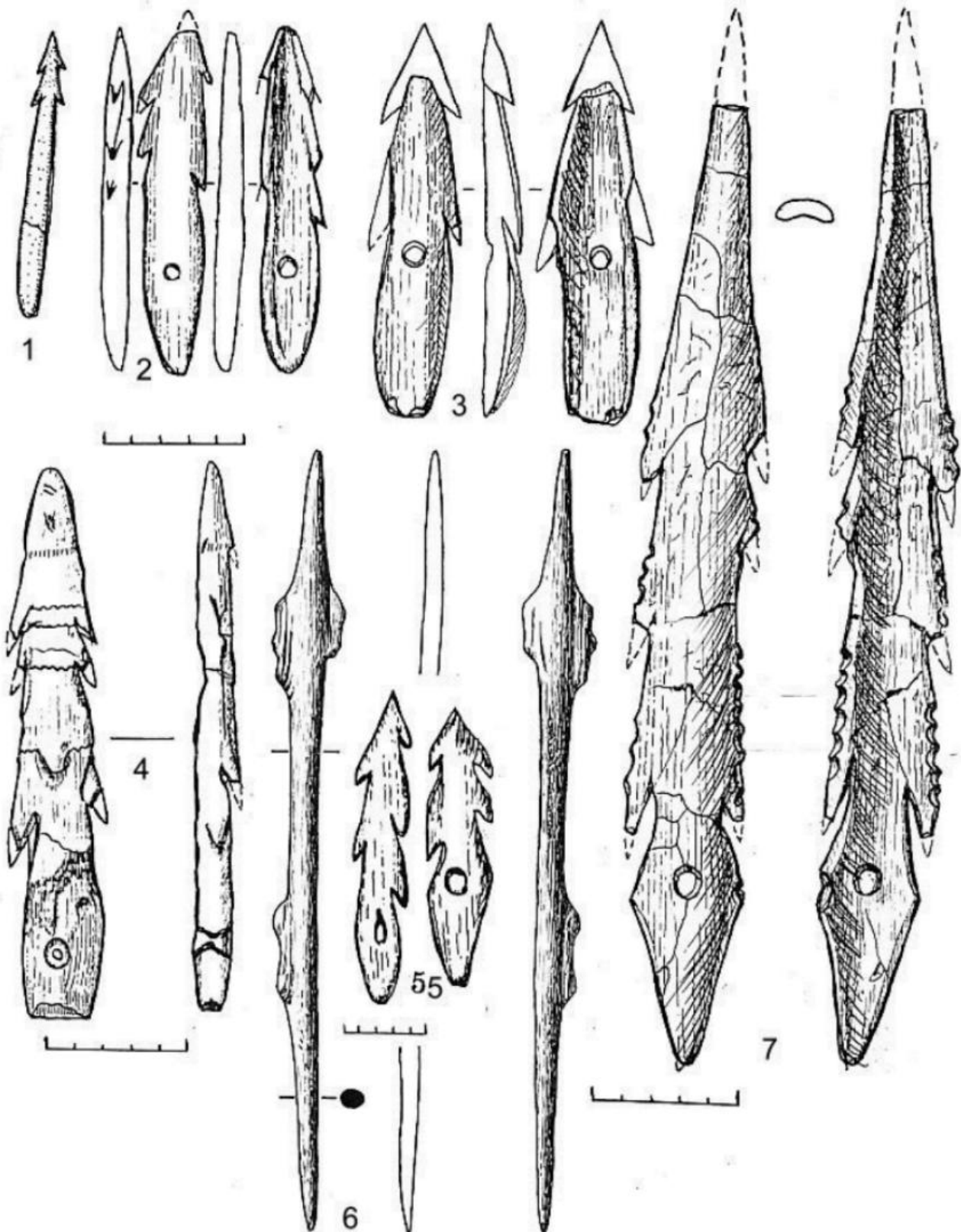

Fig. 12. Harpune aparținând culturii Molodova-Cosăuți-Cotu Micuți.
1-3, 5, Cotu Micuți (după M. Brudiu); 6, 7, Cosăuți.

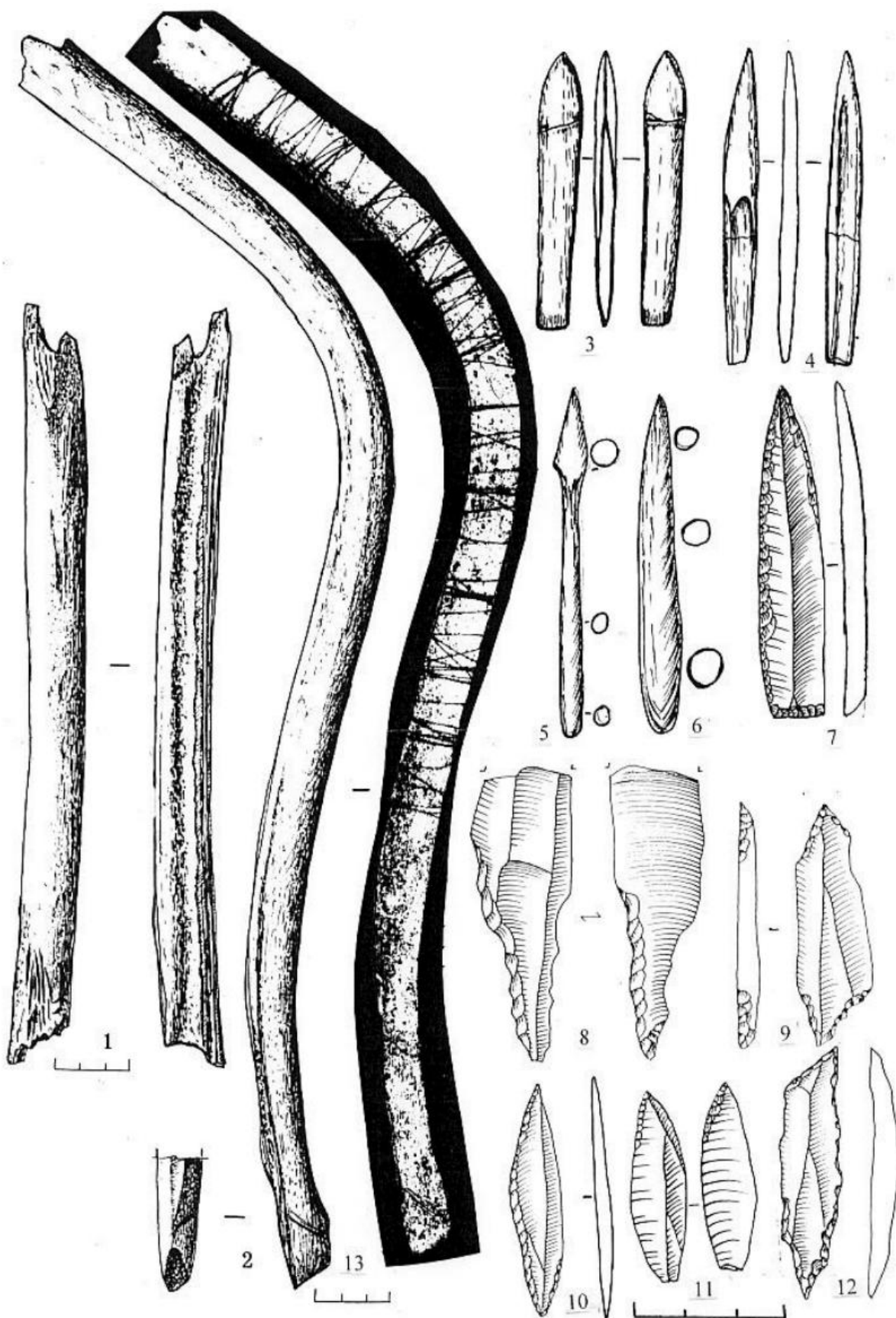

Fig. 13. Cosăuți, niv. 3. 1, 2, elemente ale arcului compozit, din corn de ren; 3-6, vârfuri de săgeți, din os; 7-12, vârfuri de săgeți, din silex.

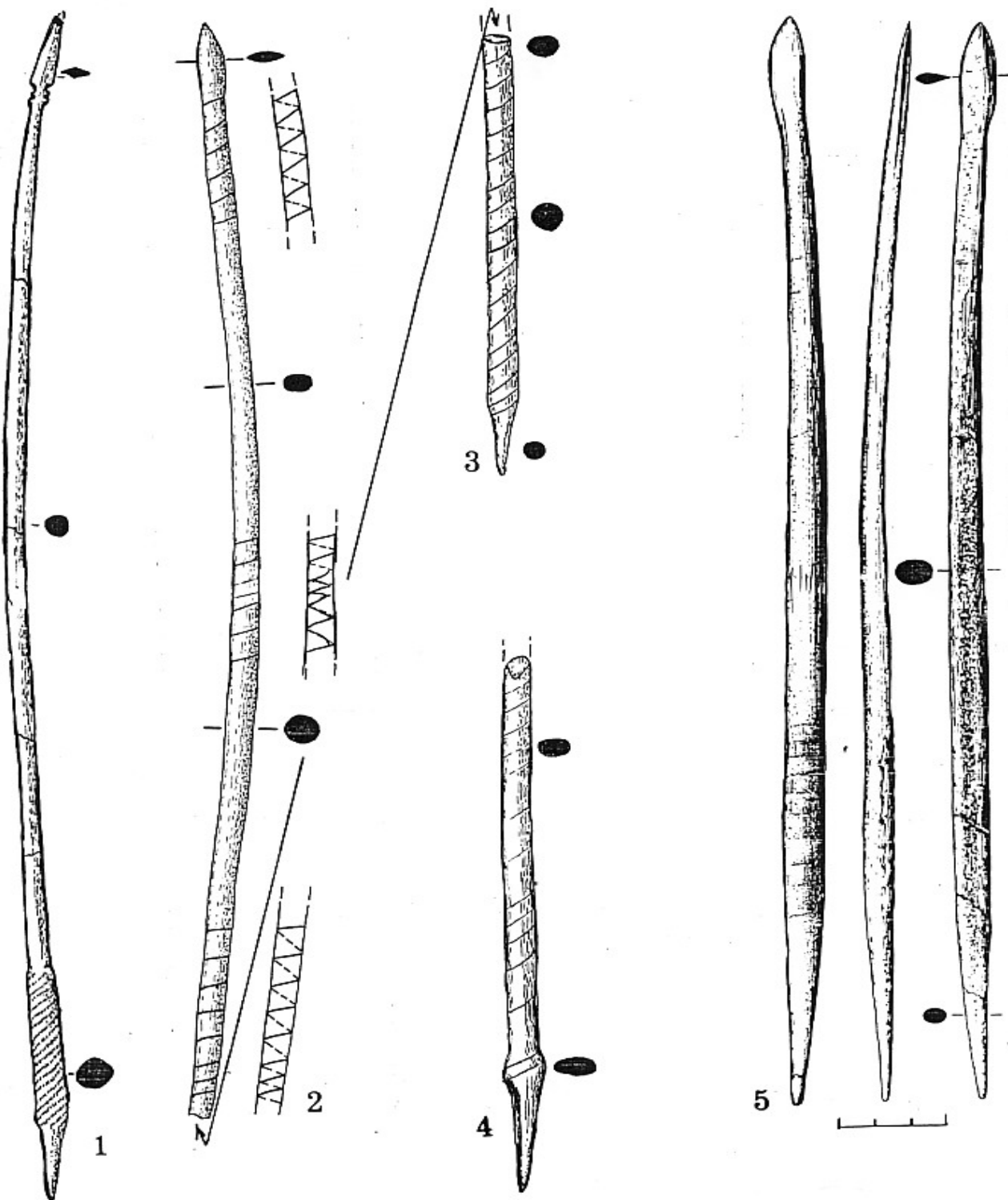

Fig. 14. Cosăuți, niv. 3. Ostii (vârfuri de lance) pentru pescuit, din corn de ren, ornamentate.

În legătură cu acomodarea la mediu, dar și cu aprovizionarea cu produse alimentare, unii cercetători consideră că anumite comunități umane erau „specializate” în vânatul diferitelor specii de animale. Se utilizează frecvent determinări ca „vânătorii de mamut din zona periglaciara”, „vânătorii de bizoni” din stepele nord-pontice, „vânătorii specializați ai renului” din spațiile împădurite, ai urșilor din peșterile carpatice etc.⁷⁹. Aceste identificări sunt bazate conceptual pe resturile de faună fosilă, preponderentă în unele stațiuni. De exemplu, la Dolni-Vestonice, Pekarna, Pavlov, Climăuți II, Mezin, Dobranicevka, Mejirici, Kostenki I, Byki, Ripiceni-Izvor etc. predomină mamutul; la Buda-Dealul Viei, Anetovka II, Muralovka, Zolotovka etc. predomină bizonul și renul; la Cosăuți, Lisikiniki, în unele niveluri de locuire de la Molodova V, renul. Însă, în opinia noastră, aceste particularități, sunt legate nu de „specializarea” vânătorilor, care au locuit în stațiunile menționate, ci de preponderența unor specii de animale, care reflectă particularitățile mediului ambiant. Totodată, predominarea unor specii mai poate fi explicată prin vânătoarea sezonieră a animalelor. Preponderența renului în fauna fosilă de la Molodova V, Cormani IV, Molodova I, niv. 2 și 1, Cotu Miculinți, Buda-Dealul Viei, Lisikiniki etc., poate determina nu specializarea vânătorii, ci existența sezonieră (toamna târzie–iarnă) a nivelelor de locuire⁸⁰. Începând cu aproximativ 17 400 ani BP, după oscilația climatică pozitivă Laugerie-Lascaux, semnalată și la Cosăuți prin ciclurile cu orizonturi humifere, iar la Molodova V printr-un sol fosil cu profil incomplet, a survenit cea mai aspră perioadă a Pleniglaciara superior, care este marcată în sedimente de material detritic (Cosăuți, Molodova V), loess în amestec cu nisip fin cuarțitic (Cormani IV, Cosăuți, Ciuntu, Costești I, Mitoc-Malu Galben), ori de nisip fin cuarțitic, bine sedimentat în orizonturi distinctivă (Cosăuți, Costești I, Cotu Miculinți)⁸¹. Adaptarea la mediu a continuat și omul a locuit în spațiul luat în considerație și în această perioadă. Unii specialiști, luând în considerație relativa raritate a stațiunilor din Europa Centrală, în intervalul dintre 17 400 și 14 500 BP, vorbesc despre un „hiatus” al locuirilor, despre o extremă descreștere demografică a populației, cauzată de clima aspră și aridă, care a periclitat fauna și vegetația⁸². Pentru zona carpato-nistreană, aceste aprecieri sunt relative, deoarece au fost descoperite numeroase stațiuni uni- și pluristratificate. Numai la Cosăuți, în nivelul de peste 3 m grosime, cu nisipuri fine cuarțitice, acumulate în această perioadă, au fost identificate 7 niveluri de locuire, dintre care doar nivelul I a fost studiat pe o suprafață mai mare, celelalte fiind depistate în secvența stratigrafică a carierei⁸³. Pentru această perioadă semnalăm doar prezența renului, mamutul, bizonul și calul fiind extrem de slab reprezentați. În fauna moluștelor terestre predomină *Vallonia tenuilabris*, care este un evident indicator al climei aspre și seci⁸⁴. Se consideră că această perioadă de timp, extrem de dificilă pentru viețuirea comunităților umane, a cauzat o criză evidentă a economiei bazate pe cules și vânătoare – economie nereproductivă pentru păstrarea resurselor absolut necesare; pentru depășirea acesteia a fost necesară trecerea la economia productivă, bazată pe creșterea vitelor și agricultură. Dar aceste estimări, coroborate adesea cu teoriile economice marxiste nu pot fi în totalitate corecte. Natura a pus la dispoziția omului un șir de particularități compensatorii, care au anihilat în mare măsură dispariția faunei de talie mare, care constituia baza existenței omului în întreaga epocă paleolitică. Inclusiv tranziția de la Paleoliticul Superior la mezolitic a durat mii de ani, pe parcursul cărora colectivele umane n-au „observat” așa-numita „criză” economică. Tranziția la Mezolitic și ulterior la noile modele de adaptare la mediu a avut loc în afara zonei carpato-nistrene, unde în etapa finală a Pleistocenului unele grupuri umane locale, cu tradiții gravettiene (ori epigravettiene), au fost înlocuite de altele, care se aflau în stadiul mezolitic de evoluție a industriilor litice, dar și în procesul avansat de evoluție economică. În felul acesta poate fi prezentată situația ecologică și procesele de adaptare la mediu, pe parcursul Paleoliticului superior din zona carpato-nistreană. Opiniile noastre pot să propună, să completeze cunoașterea complicatelor procese de interferențe între colectivele umane și mediul ambiant.

⁷⁹ L. Zalizneak, *Peredistorija Ukrainy X-V tis. do n. e.*, Kiev, 1998, p. 32.

⁸⁰ I. Borziac, V. Chirica, *Gravetianul din spațiul Carpato-Nistrean*, în *ArhMold*, XXIII-XXIV, 2005; I. Borziac, *Gravetianul tardiv din spațiul Carpato-Nistrean*, p. 46–50.

⁸¹ I. Borziac, P. Haesaerts, V. Chirica, *op. cit.*, p.167-189.

⁸² F. Djindjian, *Ruptures et continuités dans les industries du maximum glaciaire en Europe centrale et orientale: la question de l'Epigravettien*, în *Trends in the Evolution of the East European Palaeolithic. Kostenki in the context of the Palaeolithic of Eurasia*, eds. A. Sinițin, V. Sergin, J. Hoffecker, Ser. Research 1, Sankt-Petersburg, 2002, p. 250-255.

⁸³ În 2005, în timpul lucrărilor de amenajări, în nivelul de nisip fin, cuarțitic, situat deasupra nivelelor cercetate anterior, în peretele secțiunii de nord-est, au fost depistate noi nivele de locuire, anterior necunoscute.

⁸⁴ I. Borziac, K. Kremenețkii, A. Prepeliță, *op. cit.*, p. 36.

* Ilie Borziac – Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Chișinău; E-mail: paleostard@mail.ru

** Vasile Chirica – Institutul de Arheologie al Academiei Române, Filiala Iași; E-mail: vchirica@yahoo.com

*** Atanasie Prepeliță – Ministerul Ecologiei și resurselor naturale al Republicii Moldova, Chișinău.

L'ÉCOLOGIE ET LA SYNERGÉTIQUE DES COLLECTIVITÉS HUMAINES DE L'ESPACE CARPATIQUE-DNIESTRÉEN PENDANT LE PALÉOLITHIQUE SUPÉRIEUR

RÉSUMÉ

A partir de l'étude archéologique et interdisciplinaire des sites du Paléolithique supérieur, surtout de ceux de Mitoc-Malul Galben, Molodova V, Cosăuți și Climăuți II, à laquelle les auteurs ont participé, mais aussi par la collaboration avec les spécialistes de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Bruxelles, on reconstitue, la paléoécologie de l'homme pendant le Pléistocène supérieur. On apporte des données et des informations du domaine de la paléogéographie, de la paléobotanique et de la paléozoologie, des données sur la géologie des emplacements des niveaux d'habitat et on essaie de reconstituer le comportement humain et son adaptation au milieu, à travers l'espace compris entre les Carpates et le Dniestr – environ 60 000 ans et 20 000 ans BP. Les auteurs concluent que ce n'est pas l'homme seul qui se soit adapté aux conditions du milieu, mais aussi le milieu a eu la capacité d'offrir à l'homme certaines facilités, qui lui ont permis de vivre sa vie et de perpétuer son espèce; on constate que le milieu environnant, influencé par le climat, a conditionné en grande mesure la synergetique de l'homme et ses capacités d'adaptation et prévision des modalités de sélection des stratégies de comportement journalier et de longue durée. On présente certains modèles d'adaptation au milieu environnant et on arrive à la conclusion générale que l'homme peut être considéré comme l'œuvre directe du milieu (comme phénomène de survivance), que ce dernier a modelé et déterminé l'adaptation des communautés humaines; évidemment, il est impossible de négliger le rôle des communautés humaines en ce qui concerne leurs stratégies de protection du milieu environnant en toutes ses composantes.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Représentation graphique du possible mécanisme de pronostication et adaptation au milieu, propre à la mentalité de l'homme préhistorique (D'après Iu. Rostius, 1986).

Fig. 2. Esquisses stratigraphiques des sédiments des sites paléolithiques pluristratifiés Molodova V, Mitoc-Malu Galben et Cosăuți et leur corroboration avec le schéma chronostratigraphique régional est-carpatique. Symboles graphiques: 1, loess; 2, terre glaise; 3, sable argileux; 4, sable fin quartzitique; 5, ditrite de craie; 6, gravier; 7, calcaire; 8, horizon alluvionnaire; 9, horizon humifère très développé; 10, horizon humifère faiblement développé; 11, horizon brun-jaune de bio-tourbe; 12, krotovine; 13, terre glaise de toundra; 14, hydroxydes de fer; 15, fissures de glace; 16, fissures de gel; 17, Moustérien; 18, industries de transition; 19, Aurignacien; 20, Gravettien ancien et moyen, y compris Pavlovien; 21, Gravettien à *pointes à cran*; 22, Gravettien tardif (Epigravettien). Abréviations: Şchwall.-Schwallenbach; St.B.-Stilfried B; DV-Dolni Vestonice; Pavl.-Pavlov (D'après P.Haesaerts et autres 2003; 2004; 2005).

Fig. 3. Pièces en silex, Molodova V, niv. 7, Gravettien moyen à *pointes à cran*.

Fig. 4. Site aurignacien tardif Climăuți II, sur le Dniestre Moyen. [1] Plan d'une habitation, à la construction de laquelle on a utilisé de grands os de mammouth. Légende: 1, pierres en calcaire; 2, foyer; 3, os de mammouth; 4, défenses de mammouth; 5, crânes de mammouth; 6, secteurs détériorés. [2] Reconstitution graphique de cette habitation (reconstitué et dessiné par I. Borzian).

Fig. 5. Climăuți II, niv. sup. Pièces en silex, caractéristiques pour l'Aurignacien tardif.

Fig. 6. Raşcov VII. Pièces en silex, caractéristiques pour la culture Raşcov (D'après N. Chetaru, dessins M. Otte).

Fig. 7. Site pluristratifié Cosăuți, culture gravettien tardif, Molodova-Cosăuți-Cotu Miculinți. [1] Plan d'une habitation du niveau 3 d'habitat. Légende: 1, nucléi; 2, outils en silex; 3, os de renne; 4, pierres en calcaire; 5, foyers; 6, fosses domestiques. [2] Reconstitution graphique de cette habitation (dessin et reconstitution I. Borzian).

Fig. 8. Pièces en silex, spécifiques à la culture Molodova-Cosăuți-Cotu Miculinți; Cosăuți, niv. III.

Fig. 9. Pointes *La Gravette* et lames à *bord abattu*, spécifiques à la culture Molodova-Cosăuți-Cotu Miculinți; Cosăuți, niv. 3 d'habitat.

Fig. 10. Manche transversal double pour un outil composé, à une lame à *dos* découverte enfilée dans la manche. Podgori I, niv. 3; 1, 2, pointes du soi-disant type «Cosăuți»; 3-19, rectangles allongés (3-6, 11-12, obsidienne), Cosăuți, niv. 5.

Fig. 11. Cosăuți, niv.3. Plans et sections d'un foyer, avec nombreuses fosses petites et plus grandes aussi à l'intérieur de son périmètre.

Fig. 12. Harpons appartenant à la culture Molodova-Cosăuți-Cotu Miculinți. 1-3, 5, Cotu Miculinți (d'après M. Brudiu); 6, 7, Cosăuți.

Fig. 13. Cosăuți, niv. 3. 1, 2, éléments de l'arc composé, en corne de renne; 3-6, pointes de flèches, en os; 7-12, pointes de flèches, en silex.

Fig. 14. Cosăuți, niv. 3. Pointes de lance pour la pêche, en corne de renne, ornementées.